

Mødregupper – et tilbakeblikk

En oppfølgingsstudie av deltakere i mødregupper

*Kikkan Ustvedt Christiansen
Bente Staff Brostrøm*

RAPPORT

NR 14/08

Mødregupper – et tilbakeblikk

En oppfølgingsstudie av deltakere i mødregupper

Kikkan Ustvedt Christiansen
Bente Staff Brostrøm

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 14/2008

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2008
NOVA – Norwegian Social Research
ISBN 978-82-7894-290-1
ISSN 0808-5013

Illustrasjonsfoto: © Getty Images Photodisc
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Studien det redegjøres for i denne rapporten har sine røtter tilbake til slutten av 1980-tallet, til prosjekt «Forebyggende barnevern» som pågikk i årene 1987–1990. Dette ble initiert av det daværende Sosialdepartementet med formål å utvikle nye og systematisere gamle former for forebyggende barnevernsarbeid. Mona Sandbæk var leder for prosjektet. Et av tiltakene det ble satset på, var et omsorgs- og ressursorientert gruppetilbud til unge mødre som hjelpeapparatet var bekymret for (1). Erfaringene som ble høstet var positive, og de resulterte i en videreutvikling av gruppetilbudet i et nytt prosjekt: (2) «Utviklingsarbeid overfor mødre». Dette omfattet 19 kommuner i fire fylker: Østfold, Vestfold, Telemark og Buskerud. Prosjektet som ble finansiert av det daværende Barne- og familiedepartement og av Familieavdelingene hos Fylkesmennene i de respektive fylkene, ble veiledet av Barnevernets utviklingscenter. Ved prosjektets avslutning i 1995 ble det foretatt en brukerundersøkelse blant de kvinnene som gikk i gruppene på dette tidspunktet. Erfaringene fra disse to prosjektene ble videreført sammen med fem kommuner i et tredje prosjekt (3) «Tiltaksutvikling for styrking av foreldrekompetanse» som pågikk i årene 1995 til 1997, finansiert av stiftelsen Wøyen. Mødregruppene inngikk her som et ledd i en kjede av utviklingsstimulerende tiltaksformer i kommunene. Sett under ett omfattet disse tre prosjektene 27 kommuner hvor det ble drevet 38 mødregrupper med rundt 500 mødre og deres barn. Det er således mange år med sammenhengende metodeutvikling som ligger til grunn for denne typen grupper.

Våre roller i disse prosjektene har vært som henholdsvis prosjektleder (Bente Brostrøm), veileder (Kikkan Ustvedt Christiansen) og forsker (Kikkan Ustvedt Christiansen). Mona Sandbæk har fulgt arbeidet tett i alle disse årene både som veileder, diskusjons- og samtalepartner og framfor alt som en viktig inspirasjonskilde og pådriver.

Vårt tidligere engasjement i disse gruppene var det som stimulerte oss til å foreta en ny oppfølgingsstudie nå tolv år senere. Vi ønsket å komme i kontakt med noen av de mødrene som hadde deltatt i brukerundersøkelsen i 1995. Vi

ønsket å høre hvordan det hadde gått med dem og barna deres, hva de husket fra gruppene de hadde vært med i, og hvilke syn de selv hadde på gruppas betydning ved tilbakeblikk. Vi ønsket å lytte til mødrenes egne erfaringer og refleksjoner for å se om vi kunne finne ut hvorvidt gruppene som forebyggende tiltak hadde virket over tid sett fra deres perspektiv.

Det er mange å takke for at denne studien ble mulig å gjennomføre. NOVAs strategiske instituttprogram for utviklingsarbeid ved koordinator Sturla Falck takkes for interesse og vilje til å sikre den nødvendige finansiering. Tidligere gruppeledere stilte entusiastisk opp og fant fram til og formidlet kontakt med kvinnene. Uten deres bistand hadde det ikke blitt noe av denne undersøkelsen. De som hjalp oss med den praktiske gjennomføring ute i kommunene ved å stille kontorer til disposisjon, fortjener også en takk.

Mona Sandbæk og Sturla Falck som veiledere har vært inspirerende og korrigerende og gitt verdifull støtte underveis i prosessen. Leseansvarlige Reidun Ingebretsen har bidratt med verdifulle kommentarer i forbindelse med ferdigstillingen av manus.

Men den aller største takken går til de 37 kvinnene som var villige til å gi sine bidrag gjennom intervjuene. Vi har satt stor pris på den åpenheten, velviljen og interessen de møtte oss med.

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	11
Bakgrunn	11
Brukerundersøkelsen 1995	13
2 Oppfølgingsstudien av mødregruppene	16
Teoretisk bakgrunn	17
Hvordan vi gikk fram	20
Intervjuene	21
Bearbeidingen av materialet	22
Vår egen posisjon	23
3 Tilbakeblikk på mødregruppene etter tolv år	24
Hvorfor begynte kvinnene i mødregruppe?	24
Fra usikkerhet til trygghet og tilhørighet	25
«Det var samværet og det sosiale som var viktigst»	26
Gruppelederne: «Grunnpilarene i gruppa»	27
En arena for sosial trening	30
Måltidene	32
Nye erfaringer gjennom aktiviteter	33
Hva mødrene sier om betydningen på kort og på lang sikt	35
Hva forteller mødrenes beretninger?	38
4 Hvordan har mødrene det i dag?	40
Utdanning og arbeid	40
Økonomi og bolig	45
Bolig og flyttinger	47
5 Barna	49
Barna og fedrene deres	51
Barna, mødrene og skolen	53
6 Nettverk	56
Forhold til egen mor	56
Partnerrelasjoner	58
Annet nettverk	59
7 Forholdet til Barnevernet	62
Positive relasjoner	63
Konflikter med barnevernet	64
Positivt opplevde innsatsformer	67
8 Et samlende eksempel	70
9 Oppsummering og vurdering	74
Summary	83
Litteratur	85

Sammendrag

Bakgrunn

Den rapporten som presenteres her, utgjør det siste leddet i en mangeårig og sammenhengende kjede av tiltak, tiltaksbeskrivelser og rapporter innen forebyggende barnevern. Utgangspunktet lå i et program initiert av daværende Sosialdepartementet, senere Barne- og familiedepartementet for forebyggende barnevern i årene 1987 til 1992. Dette omfattet en rekke ulike innsatsformer, hvorav departementet spesielt ønsket å videreføre grupper for utsatte mødre. Slike grupper hadde vært prøvet ut som et av flere tiltak i programmet.

Mødregruppeprosjektet ble en del av Nasjonalt program for barnevernet og pågikk i årene 1992–1994. Det ble ledet av Bente Brostrøm, med grupper i 17 kommuner spredt over fire fylker på Østlandet. Prosjektet er beskrevet i temaheftet «Grupper for mødre og barn» (Brostrøm 1995). Ved avslutningen av dette prosjektet ble det gjennomført en brukerundersøkelse (Ustvedt Christiansen 1997), referert til her som Brukerundersøkelsen 1995.

Tolv år etter gruppeprosjektets avslutning ble den foreliggende studie gjennomført, med datainnsamling i 2006, referert til her som Oppfølgingsstudien 2006. Som bakgrunn for rapporten om denne studien presenteres innledningsvis det opprinnelige gruppeprosjektet i kortfattet form, supplert med noen av funnene fra Brukerundersøkelsen 1995.

Mødregruppeprosjektet

Gruppene rettet seg mot isolerte og usikre mødre som deres kontakter i hjelpeapparatet mente ville ha utbytte av sosial stimulering med ulike former for tilførsler, der omsorg og bekreftelse sto øverst på listen. Målsettingen var å bryte isolasjonen og å styrke mødrene i foreldrerollen. Barnevern, sosialkontor og helsestasjoner var de viktigste henvisningsinstansene. Deltakelse var frivillig. Det var fra seks til åtte deltakere i hver gruppe. Gruppeledere var voksne kvinner uten sosial eller barnvern faglig bakgrunn, ansatt etter utlysning og intervju, eller rekruttert innen kommunene.

Aktivitetene omfattet samvær og aktiviteter med barna, fellesmåltid, utflukter, ferieturer, kontakter i nærmiljøet og for noen også et «selvutviklingskurs» som ble tilrettelagt spesielt i noen av gruppene.

Ved Brukerundersøkelsen 1995 deltok 111 av de totalt 137 kvinnene som var med i grupper ved prosjektets avslutning. Flertallet var eneforsørgere, men noen var gift og noen samboere. Deltakerne hadde svak skolebakgrunn, stort sett 9-årig skole. De fleste mottok overgangsstønning på langvarig basis, slik det var anledning til på den tida. Lav selvfølelse, angst og usikkerhet for framtida hadde vært dominerende for dem, ikke minst på grunn av forsørgeransvaret de hadde for seg selv og ett eller flere barn.

Utbyttet av deltakelsen var stort eller meget stort for ca. 80 prosent. Mødrene rapporterte om endringer i sin tidligere isolerte tilværelse, om bedret selvfølelse og om å ha lært å be om hjelp. Barna hadde, slik mødrene vurderte det, fått stimulering og utviklingshjelp. Deltakerne mente også at de var blitt stimulert til å tenke framover i retning av skole og arbeidsliv, og at de hadde fått oppmuntring og støtte i slike sammenhenger.

Gruppelederne ble oppfattet som selve kjernen i gruppene. Kontakten med dem hadde vært, og var fortsatt for noen, viktigere, mer varig og mer avgjørende enn kontakten med de andre deltakerne, til tross for at deltakerne hadde hatt mye kontakt og samvær med hverandre den tida de var i gruppa (Ustvedt Christiansen 1997).

Oppfølgingsstudien 2006

Gjennom gruppelederne lyktes det i år 2006 å få kontakt med 40 tidligere gruppemedlemmer. Studien bygger på intervju med 37 kvinner, fordelt med halvparten på hver av de to forskerne. Intensjonen har vært å få kunnskap om hvordan deltakerne selv vurderte sine erfaringer fra gruppedeltakelsen, om hvorvidt og eventuelt hvordan de så på disse som betydningsfulle for sin utvikling og livsutførelse i årene som er gått. Beretningene framkom i sammenheng med samtale om hva som var skjedd med hensyn til dem selv, familie, deres barn, utdanning og arbeidsliv og om hvor de befant seg i dag på disse områdene. En tematisk intervjuguide ble lagt til grunn, samtidig som det ble gitt frihet til den enkelte til å styre selv, slik at noen temaer er bedre belyst enn andre ut fra hva intervjupersonene selv la vekt på å snakke

om. Ved uklarhet, eller ved uenighet mellom forskerne om fortolking av enkelte utsagn, ble forståelsen inngående drøftet og satt i sammenheng med det helhetlige bilde som det enkelte intervju ga.

Resultater

Svak skolebakgrunn, tunge jobber, slitasjeproblemer og annen sykdom, ofte kombinert med ene-omsorg for små barn eller barn med spesielle vansker,, framsto for mange som en ond sirkel som det krevdes stor innsats for å bryte. Likevel var vel halvparten av kvinnene i arbeid, på hel eller halv tid. De øvrige var i en utdanningssituasjon, under attføring/rehabilitering eller hadde praksisplass. Noen få var sykmeldte, fire hadde uføretrygd og en var hjemmeværende.

Det fantes mye optimisme, pågangsmot og vilje til å satse på arbeid, nye områder og på å klare seg selv, både økonomisk og sosialt. Det ble utvist stor aktivitet i forhold til arbeidslivet og i forhold til barnas ve og vel, spesielt deres skolesituasjon.

Mødrene hevdet at de hadde lært å be om hjelp, og at de gjorde det med godt resultat i mange retninger, både innenfor og utenfor det ordinære hjelpeapparatet. De rapporterte om bedret selvfølelse og sosial kompetanse sett i forhold til det utgangspunktet de hadde hatt. De fleste var aktive i forskjellige sammenhenger, blant familie, venner, i arbeidsmiljøet og i ulike organisasjoner. Noen få mente at de var ganske isolerte og tilskrev dette angst og nervøse plager som de aldri hadde overkommet.

Omtrent en tredjedel av barna hadde ikke hatt kontakt med hjelpeapparatet. De øvrige hadde hatt kontakt, og selv om kontaktene gikk i flere retninger, var barnevernet en fellesnevner. For noen dreide det seg om «lettere» tiltak, mens vel en tredjedel hadde hatt store problemer og mer omfattende kontakt med hjelpeinstanser og helsevesenet.

Flertallet av mødrene var fornøyde med bistanden fra barnevernet, mens noen få hadde vært i konflikt og hadde opplevd dette som nedvurderende og ydmykende. Også fra skolens side fikk de fleste som hadde behov for det, forståelse og hjelp, men her opplevde mange et problem med å bli hørt når barna hadde spesielle vansker og behov for hjelp, og at det tok alt for lang tid å få i gang tiltak.

Fire barn var blitt tatt under omsorg mens mødrene gikk i gruppe. Dette var saker der barnevernet brukte gruppa som observasjonsarena. Ingen var fornøyde med en slik ordning, og mødrene hadde ikke noe utbytte av å være i gruppa.

Ut over dette var fire barn under omsorg på frivillig basis i perioden mellom de to studiene. Dette var midlertidige ordninger, og barna var senere kommet hjem, enten til mor eller far. Ingen barn ble tatt med tvang for varig plassering utenfor hjemmet i den tida mødrene og barna deltok i gruppene.

Mens noen av mødrene hadde støtte og noen av barna hadde gode forhold til sine fedre, var dette langt fra tilfellet for alle. Mange hadde ikke kontakt med fedrene sine, til tross for at mødrene aktivt forsøkte å få dette til.

Noen av mødrene levde i stabile relasjoner, enten som gifte eller som samboere, mens flere av mødrene slet i samboerforhold de ikke betraktet som gode for barna. Valget av status som enslig mor framsto for flere av disse som positivt, med en frihet som ga dem kontroll over barnas og egen situasjon. Men dette var langt på vei avhengig av økonomien, og noe de ventet med til de hadde utdanning og arbeid.

Det sosiale nettverket som fungerte så bra mens de gikk i gruppene, hadde ikke holdt seg over tid. Bare noen få hadde opprettholdt kontakten fra den perioden. I langt større grad var det kontakten med gruppelederne som ble framhevet, for mange også i lang tid etter at de hadde sluttet i gruppe.

Konklusjon

Mødrenes beretninger tyder på at målsettingen for gruppene langt på vei er innfridd ved at de hadde fått omsorg, stimulering og læring. Slik mødrene beskriver det, er det – ved den hjelp barna har fått, ved deres bedrede selvfølelse og sosiale kompetanse – grunnlag for å anta at omsorgskvaliteten er blitt vesentlig bedret gjennom gruppedeltakelsen. Det er meget stor forskjell i positiv retning på hvordan mødrene beskrev seg selv og sine plager den gang da de begynte i gruppe, og hvordan de beskriver seg selv i dag. Som grunnlag for bedring legger mødrene vekt på miljøet i gruppene, tilhørigheten, aktivitetene og læringen, og aller mest tilknytningen til gruppelederne.

Avslutningsvis i rapporten inngår en kortfattet drøfting av den plass denne type tiltak har, eller kunne ha, i hjelpeapparatet i dag.

1 Innledning

Bakgrunn

I årene 1992–1994 var 17 kommuner fra fire fylker med i prosjektet «Utviklingsarbeid overfor mødre», som gikk ut på å etablere og drive mødregrupper. De fleste gruppene ble drevet av barnevern/sosialkontor, noen steder i samarbeid med helseavdelingen. Målgruppa var mødre med stort omsorgsansvar som hjelpeapparatet hadde kontakt med, og hvor en vurderte at de hadde behov for et tilbud som kunne styrke deres livssituasjon og utviklingsmuligheter. Målsettingen var å bryte ensomhet og isolasjon, gi økt sjøltillit og sosialt funksjonsnivå, styrke foreldrerollen og det sosiale nettverket. Det ble lagt vekt på at mødrene skulle tilføres omsorg i form av trygghet, stimulering, selvstendighet og selvrespekt. Hva som ble lagt i de ulike begrepene, finner vi utdypet i temaheftet «Grupper for mødre og barn» (Brostrøm 1995):

Formuleringen «stort omsorgsansvar» er relatert til den følelsesmessige opplevelsen av ansvar for barnet(a) – følelsen av å være alene om omsorgen og ikke til hvor mange barn den enkelte har. Heller ikke ble det lagt avgjørende vekt på ekteskap eller samboerforhold. Begrepene ensomhet og isolasjon er ikke bare knyttet til spørsmålet om hvem en bor sammen med, men mer generelt til nettverksforhold, aktivitetsformer i det daglige og til tilgangen på sosial støtte. Hjelpeapparatet kjente til mange mødre som hadde ektefeller, samboere eller familie rundt seg, men som likevel var isolerte. De var mye alene, hadde liten kontakt med andre voksne og fikk liten støtte og bekreftelse i morsrollen. Helsesøstre, barnevern og sosialkontor møtte mange mødre med lavt selvbilde som var engstelige og redde. Noen ble hemmet i kontakt med andre fordi dette ikke ble akseptert av den de bodde sammen med, eller av familien.

I målsettingen inngikk et ønske om å øke det sosiale funksjonsnivået. Her var det tenkt på områder som å ta telefoner, kontakt med offentlige kontorer, gå i banken, ringe til lege og tannlege, gi beskjeder og inngå i samarbeide med barnehage og skole. Det kunne dreie seg om å lære regler, omgangsformer og annen type adferd som det er viktig å kunne beherske for å kunne inngå i og utvikle relasjoner (Brostrøm 1995:15).

I forarbeidene til prosjektet framholdes at aktivitetsformene i gruppene følger mønsteret fra sosialt gruppearbeid slik dette tidlig ble presentert av Gisela Konopka og senere presentert av Ken Heap (1985):

Gruppeprosessen sees som:

... kilden til medlemmenes evne til å gi hverandre støtte, til å øve gjensidig kontroll, til å lette gjenkjennelse både av skjulte følelser og av styrke, til å avhjelpe følelse av isolasjon og avvik gjennom generalisering og til å muliggjøre mer vellykket selvrepresentering gjennom kollektiv styrke (Heap 1985:29).

Slike kvaliteter skulle utvikles innenfor en strukturert ramme hvor kontinuitet, relasjon og regelmessighet var nødvendige elementer. En ønsket å gi nye erfaringer gjennom positive opplevelser på flere områder. Gruppene la vekt på å fremme utvikling, og de var ressurs- og ikke problemorienterte. Identifikasjon, selvtematisering, oppvurdering og anvendelsesverdi var viktige elementer i det faglige fundamentet som lå til grunn for gruppene (Sandbæk 1992, Bunkholdt og Sandbæk 1993, Brostrøm 1995, Ustvedt Christiansen 1997). Deltakelsen var frivillig, det var ikke satt noen tidsbegrensning, og mange gikk i gruppa i flere år. Det var til enhver tid rundt seks til åtte kvinner med i hver gruppe. De barna som ikke gikk i barnehage, var med på gruppemøtene. Noen grupper brukte mer tid enn andre på samvær og aktiviteter sammen med barna. Et par av gruppene ønsket separat barnepass i perioder fordi de mente at de som voksne hadde viktige ting å snakke om som krevde konsentrasjon, og derfor at barna ikke var tilstede.

Gruppelederne hadde ikke nødvendigvis helse- og sosialfaglig utdanning. Det ble lagt vekt på at de skulle være voksne og erfarne kvinner med ulik bakgrunn og gode mødrefigurer.

Ikke alle deltakerne var barnevernklinter, men de fleste var mødre som befant seg i grenseområdet for barnevernets virksomhet. Det var mødre helse-søstre og hjelpeapparat bekymret seg for med hensyn til ulike sider ved barnets situasjon, og som de henviste til gruppa på grunnlag av isolasjon og kontaktbehov. Mange var unge usikre mødre som trengte å bli tryggere på seg selv i morsrollen. Siden gruppene i all hovedsak ble drevet av barnevernet, ble et viktig fokus å nedtone kontrolldelen så mye som mulig.

Prosjektet ble finansiert over *Nasjonalt program for barnevernet*. Det representerte en videreføring av prosjekt «Forebyggende barnevern», som Sosialdepartementet hadde satt i gang i 1987 (Sandbæk 1992). Dette prosjektet hadde gitt gode erfaringer med slike grupper, erfaringer som departementet fant det ønskelig å bygge videre på. I noen av prosjektkommunene var det allerede etablert grupper over denne lesten. Virksomheten var forankret på kommunenivå, hadde sin administrative tilknytning til barnevernet og ble finansiert over barnevernbudsjettet. I andre kommuner ble det etablert grupper ved prosjektets oppstart.

Brukerundersøkelsen 1995

I 1994/95 ble det foretatt en brukerundersøkelse (i det følgende kalt Brukerundersøkelsen 1995) blant kvinnene som gikk i disse gruppene. Denne undersøkelsen ble gjennomført av Kikkan Ustvedt Christiansen og Bente Brostrøm, og finansiert av Barnevernets utviklingscenter og Barne- og familiedepartementet i fellesskap. På dette tidspunkt var det i alt 121 kvinner med i prosjektets mange grupper, 111 av disse, fordelt på 24 grupper, deltok som respondenter i undersøkelsen. Samtlige besvarte et omfattende spørreskjema. I tillegg ble 20 av mødrene intervjuet for å belyse de kvalitative sidene og deltakernes prosess i tiltaket. Resultatene av undersøkelsen ble publisert i rapporten «Fra samvær til sjølutvikling» (Ustvedt Christiansen 1997). Rapporten konkluderte med at:

Mødregruppa representerer et forebyggende tiltak i forhold til barnevernets problemområder. Mødrene lærer å hjelpe seg selv og å støtte sine barns utvikling og mestring. En «løser» ikke barnets eller familiens vansker her og nå, eller en gang for alle, ved å korrigere deres «feil». Neppe noen innsatsformer gir slike resultater, selv om målsettingen kan være ambisiøs. Det som skjer er at en setter i gang utviklingsprosesser som støtter opp på beskyttelsessiden for barn som er i en risikosone for problemutvikling. Gruppene representerer også et hjelpetiltak for mødrene selv. De oppnår bedret selvtillit og autonomi. Dette gir dem økede muligheter til å ta del i andre og mer generelle tilbud innenfor og utenfor det offentlige hjelpeapparat (Ustvedt Christiansen 1997:90).

Andre funn fra undersøkelsen kan summeres i følgende punkter:

- Nettverk, trivsel, selvtillit og evne til å be om hjelp var områder der mødrene rapporterte om størst endring.
- Resultat for barna dreide seg om selvstendighet, kontakt med andre voksne og barn og læring av sosial kompetanse.
- Samtidig som barnet fikk direkte hjelp med egne relasjoner, opplevde de fleste mødrene at de selv spilte hovedrollen i tiltaket. De så på barnas utbytte som knyttet til endringer som skjedde med dem selv som personer og som mødre. Et viktig mål var å oppnå selvrespekt og respekt fra andre, inklusive barnet, som grunnlag for barnets muligheter til egen selvrespekt.
- Gruppelederne inntok en helt sentral plass i deltakernes nettverk.
- Deltakerne fortalte om en utvikling som gikk fra glede over kontakt og samvær gjennom aktiviteter og mestring av ferdigheter og over mot ønsker om sjølutvikling og øket autonomi.
- Vel halvparten av deltakerne orienterte seg underveis over i andre aktiviteter som skolegang eller arbeid. De øvrige så gruppa mer som en måte å bedre sin og barnets livskvalitet på i den situasjonen de befant seg.
- Forhold som ble tillagt vekt for egen utvikling i gruppa, var den faste strukturen, ledernes rolleutforming og stabilitet, læringselementene og opplevelse av mestring og den nyanserte tilbakemeldingen som lederne sto for (Ustvedt Christiansen 1997).

Læringsaspektet ble utdypet i intervjuene vi hadde med 20 av disse mødrene. Det var spesielt fire områder der de selv hadde registrert endringer og som de framhevet:

- Læring om barn generelt og håndtering av egne barn.
- Læring av ferdigheter gjennom ulike aktiviteter.
- Å kunne be om hjelp.
- Sosial kompetanse, med mestring av situasjoner som var fremmede og som de tidligere hadde unnveket (Ustvedt Christiansen 1997).

Flere andre undersøkelser har vist de samme eller tilsvarende resultater (Hem 1994, Abrahamsen 1995 og Sandbæk 1995 og 1996, Odberg 1996) med

konklusjoner om forebyggende effekter. Også i disse studiene fant en at deltakelsen bidro til å øke mødrenes sosiale kompetanse, og til at det ble satt i gang utviklingsprosesser som støttet opp om å styrke barnas aktiviteter og selvfølelse.

Til tross for stor tro på forebyggende effekter har mange av kommunene i de senere år nedlagt denne gruppevirksomheten. Sannsynligvis har den måtte vike for andre tiltak,¹ kanskje fordi effektene ikke ga tilstrekkelig synlige utslag på kort sikt, eller fordi trendene innen hjelpeapparatet etter hvert har gått mer i retning av kortvarige innsatser og ønsker om direkte målbare resultater.

---

¹ I flere av disse kommunene er gruppene erstattet med Åpen barnehage, eller familiesenter, og hvis det drives grupper ledes de av fagpersoner. Noen har grupper som retter seg mot spesielle grupper: innvandrere, kvinner med psykiske problemer, rus etc. Flere oppgir også at gruppene har en tidsbegrensning.

2 Oppfølgingsstudien av mødregruppene

Tolv år etter Brukerundersøkelsen 1995 bestemte vi oss for å gjennomføre en oppfølgingsstudie (i det følgende kalt Oppfølgingsstudien 2006). Spørsmålene vi stilte oss dreide seg om hvordan mødrene selv, barna deres og deres livssituasjoner hadde utviklet seg, hvordan de så på sin aktuelle situasjon, hvorvidt og hvordan mødrene hadde kunnet skaffe seg skolegang og utdanning, og hvordan de hadde greid forsørgeroppgavene økonomisk og på andre måter. Spesielt var vi opptatt av å høre hva de husket fra gruppene de hadde vært med i som nå lå langt tilbake i tid, og hvilken betydning de tilla den læring og de erfaringer de hadde fått med seg.

Vi har lagt studien opp i et rent kvalitativt design og bruker andre måter å vurdere effekter og resultater på enn de vi finner i kvantitative målingsformer. Vi har basert oss på intervjuer med deltakerne for å se om vi kunne finne ut av hvorvidt et forebyggende tiltak som gruppeprosjektet virker over tid, sett fra deltakernes eget perspektiv.

Tilnærmingen har rettet seg mot den enkeltes historie og deres beretninger om egen utvikling og livsforløp så langt, hva de har vært fornøyd med, hva som har vært hindringer, og hva de synes de har fått til. Vi var også opptatt av å få vite noe om hvordan barna deres hadde det, deres hjemme-, skole- og vennesituasjon. Mødrenes erfaringer og refleksjoner er en viktig kilde til kunnskap om barnevernets arbeid generelt, men også om hvordan forebyggende tiltak kan virke over tid. Studien fokuserer på hvordan kvinner som har deltatt i mødregruppene, forteller om sine erfaringer.

Brukerundersøkelsen 1995 viste at de fleste mødrene hadde tung bakgrunnsbelastning. Ikke minst gjaldt dette negative skoleerfaringer. Flere hadde dysleksi eller andre lese-/skrivevansker, og mange hadde vært utsatt for mobbing og hadde en opplevelse av å være skoletaper og å «stå på sidelinjen». Utdanningsnivået lå rundt niårig skole. Andre alvorlige forhold var ulike former for overgrep som flere hadde vært utsatt for som barn eller i voksen alder i parforhold. Flere rapporterte om psykiske problemer i form av angst

og depresjoner. Når det gjaldt økonomi var 87 prosent helt eller delvis avhengig av trygde- og stønadsapparatet (Ustvedt Christiansen 1997).

Vi må se på mødrenes nåværende situasjon i lys av den utgangsposisjon de har hatt, hva som lå til grunn for at de ble med i gruppa, deres utdanningsbakgrunn og familieforhold. Det er på denne bakgrunn vi har forsøkt å få kunnskap om det videre forløp etter Brukerundersøkelsen 1995, og ikke minst få et grunnlag for å forstå hvordan forhold fra ulike livsområder henger sammen og virker på hverandre – for eksempel utdanning, helse, arbeidsforhold, økonomi og barns helse og skoleforhold.

Teoretisk bakgrunn

I denne studien har vi på samme måte som ved Brukerundersøkelsen 1995 tatt utgangspunkt i det teorigrunnlaget som gruppedannelsen bygget på. Dette framstår som en plattform der elementer fra ulike teoriområder inngår, hvorav mye kan samles under betegnelsen empowerment. Empowerment er ikke en teori i seg selv, men betegner et sett av holdninger og tilnæringsmåter som bryter med den tradisjonelle konstellasjonen hjelper–mottaker slik vi kjenner den i hjelpeapparatet. Per Schultz Jørgensens betraktninger om dette relasjonsaspektet stod sentralt i det grunnlaget gruppene ble utformet på. Han så på de tradisjonelle hjelpeformene som uttrykk for en deficitmodell, der hovedtyngden legges på familiens svakheter og «feil». Det er mottakerens problemer som settes i fokus. Oppmerksomheten rettes primært mot symptomer og negative aspekter i situasjonen, slik den profesjonelle ekspert definerer disse.

Som motsats skisserer Schultz Jørgensen (1996) et annet paradigme der hjelperen orienterer seg mot familiens virkelighet slik denne oppleves og oppfattes. Oppgaven blir da å stimulere de iboende muligheter og ressurser som finnes, og å sørge for grunnlag for utvikling og vekst i retning av positiv selvopplevelse og øket autonomi. Helt enkelt formulert er det dette som ligger i begrepet empowerment.

Vi så i Brukerundersøkelsen 1995 at brukerne ga uttrykk for at de nok hadde problemer, men ikke de problemene som barnevernet presenterte, og som de ikke kjente seg igjen i. Det var andre sider ved deres situasjon som gjorde livet vanskelig enn de barnevernet var opptatt av og snakket om.

Mona Sandbæk (1996) ser på dette som et uttrykk for den store forskjellen det er mellom selv å erkjenne og beskrive egne behov, og det å bli definert av andre. Avgjørende her er hvem som definerer problemene, hvem som kommer med forslag, hvilken status og tyngde familien selv har i relasjonen, og hvordan familiens egne krefter og muligheter kan støttes og styrkes.

I den senere og mer tidsaktuelle litteraturen om empowerment er begrepet ytterligere nyansert. Eksempelvis tar Tor Slettebø (2000) fram hvordan empowerment representerer en ideologi og et sett av holdninger som vil kunne være virksomme både som mål, som grunnlag for arbeidsmetoder og som en prosess knyttet til disse.

Slettebø omtaler, som også andre forfattere gjør det (Follesø 2006, Fyrand 2005), empowerment som aktuelt grunnlag i kollektive sammenhenger som organisasjoner for svake grupper, selvhjelpsgrupper og lignende. Men han framstiller også hvordan en slik grunnholdning, i individuell sammenheng, baserer seg på tilnæringsmåter som er avgjørende forskjellige fra de som praktiseres innenfor det tradisjonelle hjelpe- og behandlingsapparatet. Her bruker han uttrykket: *Empowerment som antitese til paternalisme* (Slettebø 2000:81).

To andre teoriområder ble trukket inn og er reflektert i målene for gruppeprosjektet. Det ene gjelder nettverksteori og kunnskap om betydning av nettverk i og utenfor familien for barn og for voksne. Dette gjelder blant annet hvordan ulike typer nettverk kan virke beskyttende i forhold til psykiske vansker (Dalgård og Sørensen 1988). Beretninger om resultater fra grupper innen nettverksfeltet har virket inspirerende og motiverende for valg av form for den type grupper som ble lagt opp i prosjektet (Walbom og Odberg 1989, Schack Abrahamsen 1985, Hem 1984).

Det andre teoriområdet er hentet fra utviklingspsykologien og formulert av Vigdis Bunkholdt i læreboka «Praktisk barnevern» (Bunkholdt og Sandbæk 1993). Bunkholdt sammenholder her tre typer utviklingsgrunnlag som sentrale for menneskers utvikling: behovsmessige, læringsmessige og kognitive. I dette perspektivet framholdes hvordan følelsesmessige reaksjoner påvirker tankemessige forestillinger og kognitiv aktivitet. Tilknytning til læringsteori er til stede blant annet ved systematisk bruk av positiv forsterkning. Dette får i tillegg til selve læringen også betydning ved den relasjon som etableres, og som danner grunnlag for innfrielse av sosiale og følelsesmessige behov.

Mer spesifikt innen læringsteorien ble det lagt vekt på hva Ziehe og Stubenrauch (1983) omtaler som mulighet for veksling mellom progresjon og regresjon. De ser på læringsprosessen som en kontinuerlig bevegelse mellom på den ene side å prøve noe nytt, og på den annen side å kunne trekke seg tilbake til kjent og trygg atferd, for på denne måten å få mot til nye framstøt. Tanken var at gruppene ville kunne gi gode muligheter for nettopp slik veksling. Samlet sett ble grunnlaget for gruppene klarest og tydeligst formulert av Mona Sandbæk da hun i etterkant av det departementsforankrede prosjektet «Forebyggende barnevern» (1987) beskrev og oppsummerte dette. Helt konkret uttrykkes her grunnlaget for de gruppene som ble etablert i prosjektet: Det dreide seg om å tilføre omsorg, gi grunnlag for nye erfaringer og skape betingelser for utvikling, læring og forandring (Sandbæk 1992).

Det er vanskelig, eller snarere umulig, per i dag å finne forskningsbasert grunnlag for direkte slutninger om effekten av forebyggende tiltak innen et så sammensatt felt som barnevernet. Jo mer en innsatsform har generell karakter og ikke er rettet spesifikt mot et avgrenset problem eller sett av problemer, jo vanskeligere vil det være å måle effektene av det. Dette er et problem Turid Vogt Grinde pekte på allerede for 15 år siden (1993), og som er blitt bekreftet av annen forskning innen dette feltet. Kristoffersen, Sverdrup, Haaland og Wang Andersen (2006) gjennomgår i sin rapport «Hjelpetiltak i barnevernet – virker de?» en rekke tiltak som har vært iverksatt overfor enkeltindivider og familier i henhold til barnevernlovgivningen. Dette gjelder økonomisk bistand, støttekontakt, besøkshjem og tilsyn, hvor det i følge deres omfattende litteraturgjennomgang ikke finnes effektvurderende studier. De peker på hvor lite det er forsket om disse tiltakene, og hvordan det som foreligger er av beskrivende karakter. Dette, hevder de, er tilfellet så vel i norsk som i annen skandinavisk og også i britisk barnevernforskning.

Det er vanskelig å tenke seg at dette skyldes manglende interesse eller manglende blikk for omfanget av disse innsatsformene, og dermed for de betydelige økonomiske innsatser som anvendes. Det ligger nærmere å tenke seg at det nettopp skyldes kompleksiteten, problemene med randomisering og kontrollgrupper, og med å holde fra hverandre de mange forhold som inngår når et tiltak virker over lang tid og spiller inn i det enkelte menneskes sammensatte utviklingsløp. Det blir med andre ord først og fremst kvalitative

studier, som den vi legger fram her, en har å bygge på, som oftest med små utvalg og med subjektive og egenopplevde vurderinger og utsagn som resultatangivelser.

Som bakgrunn for vurderinger om hvorvidt dette tiltaket – mødregrupper – kan virke forebyggende, har vi tenkt at barnevernets forebyggende tiltak nødvendigvis må legge vekt på å styrke personlige kvaliteter som er av stor betydning for barns utvikling: stabil omsorgstilknytning, stimulering, tilgang til nettverk utenfor den umiddelbare familie og frihet til individuell utvikling. I tillegg til å kunne gi nødvendige materielle kår kommer stabilitet, evne til å gi og ta i relasjonsforhold, utviklingsrom til barnet, det vil si oppmerksomhet, stimulering, respons og respekt.

Dette er egenskaper gruppetilbudet tok sikte på å styrke, primært ved å bidra til å øke den selvrespekt og trygghet som er forutsetninger for å kunne utvikle disse kvalitetene.

Hvordan vi gikk fram

Etter at Brukerstudien 1995 var avsluttet satt vi igjen uten noen oversikt over respondentene. Disse var makulert etter krav fra datatilsynet. Vi hadde dermed ingen mulighet for å ta direkte kontakt med dem. Vår eneste mulighet til å få fatt i deltakerne var å forsøke å nå dem via gruppelederne. Vi håpet at gruppelederne kunne finne fram til noen av dem. I det opprinnelige prosjektet var det etablert et nært samarbeid med gruppelederne i kommunene gjennom et gruppeledernettsverk, der også de kommunalt ansvarlige og gruppeledernes veiledere deltok. Daværende prosjektleder Bente Brostrøm hadde opparbeidet et godt forhold til lederne og hadde også oversikt over hvem disse var i de fleste av kommunene, noe som ga bakgrunn for å ta ny kontakt.

Vi klarte å finne fram til de som hadde vært gruppeledere i ti av kommunene, og inviterte dem til et møte hvor vi gjennomgikk prosjektforslaget, diskuterte muligheter for å finne fram til mødrene, og hvordan vi kunne gå fram for å få kontakt. Alle gruppelederne var interessert i å bistå oss og villige til å ta den første kontakten med de av mødrene de kunne oppspore.

Vi understreket at vi ønsket å komme i kontakt med alle de klarte å finne, uansett hvordan det hadde gått med dem. De som var positive til å la seg intervju, skulle så få et brev fra oss med informasjon før vi ringte og

avtalte tid for intervju. Samtidig med at vi kontaktet gruppelederne hadde vi også sendt informasjon til barnevernet og helsesøstertjenesten i de kommunene som hadde vært ansvarlige for driften av gruppene for ti år siden. Disse fikk vi også mange positive tilbakemeldinger fra, og det var de som hjalp oss med å skaffe kontorer slik at mødrene som ønsket det, kunne bli intervjuet på et nøytralt sted framfor i eget hjem.

I alt ble 41 mødre kontaktet, og alle sa ja til å la seg intervju. Underveis har det falt fra fire stykker – en på grunn av alvorlig sykdom og tre andre som vi ikke klarte å komme i kontakt med for å avtale tid. Vi vet ikke hva dette skyldtes.

De 37 mødrene som ble intervjuet, er de som gruppelederne har klart å få fatt i, og som har sagt seg villige til å delta. Vi har ingen grunn til å anta at gruppelederne har foretatt noen selektiv utvelgelse. De har tatt kontakt med dem som de har klart å oppspore. Av disse mødrene var det ti som var blitt intervjuet i Brukerundersøkelsen 1995.

Denne rekrutteringsformen har ikke gitt et representativt utvalg. Vi må stille spørsmål ved hvorvidt vi har en skjevhet her, ved at de som er kommet med, kan være de som er mest stabile med hensyn til bolig og tilknytning til de lokalmiljøene der gruppevirksomheten foregikk. Dødsfall, flytting og en ustabil tilværelse kan ha ført til at noen av de som har hatt de største vanskene i sine liv, har vært utenfor gruppeledernes rekkevidde og derved ikke er kommet med i utvalget.

Intervjuene

Vår avtale med intervjupersonene, og dermed vårt mandat, dreide seg om hva de husket fra sin tid i gruppene, hvordan de vurderte betydningen av å ha vært med, og hvordan det var gått med dem selv og barna deres etter at de sluttet.

Vi hadde laget et grovt oppsett over områder vi ønsket å dekke: Familieforhold, utdanning og arbeid, egen helse, barnas helseforhold, barnas skolesituasjon og trivsel, forhold til hjelpeapparatet, forhold til viktige personer i livet deres og hvordan de så på sin aktuelle situasjon og på framtida. Vi startet alltid med å spørre dem om hva de husket fra sin tid i gruppa, og hvordan de selv så på sine erfaringer der.

Samtalene ble en blanding av styring fra oss og styring fra intervjupersonen, på den måte at vi la vekt på å følge hver enkelt så langt det var rimelig og aktuelt. Vi var forsiktige på områder der noen var forbeholdende, når det var ting de ikke ville snakke om, enten de sa det direkte eller det bare framgikk av deres tilbakeholdenhet på enkelte temaer. Av dette følger at noen områder ble bedre dekket enn andre i hvert enkelt intervju, selv om vi forsøkte å få god nok informasjon over hele bredden.

De fleste samtalene varte i halvannen til to timer. De foregikk i intervjupersonenes hjem eller i et felleslokale som kommunen hadde stilt til rådighet. Samtalene ble i all hovedsak tatt opp elektronisk, men noen ble (på grunn av teknisk svikt) skrevet ut på grunnlag av notater umiddelbart etter samtalen. Deretter ble alt skrevet ut, anonymisert og nummerert.

Bearbeidingen av materialet

Vi brukte lang tid på å lese gjennom alle intervjuene og gjøre oss kjent med materialet. For å klargjøre og bearbeide våre første inntrykk drøftet vi hva vi så som dominerende trekk, og hvor vi mente tyngdepunktene lå innen de ulike områdene. Vi hadde iblant forskjellige syn, noe som illustrerte hvordan fenomener og beskrivelser fra enkeltpersoner hadde gjort sterkt inntrykk på den ene eller den andre av oss med tendenser til å trekke slutninger på spinkelt grunnlag. Deretter delte vi materialet opp i områder som svarte til intervjuguidens tematisering, og kvantifiserte så langt dette var mulig. Eksempler på områder vi prøvde å telle opp, var hvor mange som var i ordinære arbeidssituasjoner, hvilke andre posisjoner fantes innenfor arbeidslivet, ulike typer familiesituasjoner, grader av sykdom og helseplager. Med den formen intervjuene hadde, framkom langt fra bare entydige svar, men også mange uklarheter og selvmotsigelser fra en og samme person. Uten å kunne redegjøre for hver minste detalj måtte vi fortolke utsagnene fra hver enkelt i den større sammenheng som hele intervjuet ga, med sikte på å finne rimelig sikkerhet for at våre fortolkninger hadde dekning i intervjupersonenes faktiske utsagn og meningsuttrykk. Veien fra de ulike vurderinger vi innledningsvis gjorde hver for oss, og fram til enighet om fortolkningen av utsagn og meningsinnhold ved detaljert gjennomgang av hvert enkelt intervju, illustrerte for oss betydningen av å være to forskere. Dette dreide seg både om

å kunne gi hverandre et bredere perspektiv og om å kunne gi korrektiver i forhold til forenklete slutninger.

I teksten har vi benyttet oss av mange eksempler. I de eksemplene der det kan være muligheter for gjenkjennelse, har vi sendt teksten til informantene slik at de har kunnet godkjenne eller korrigere fremstillingen. I alle eksemplene er navnene fiktive og fortellingene anonymisert og endret uten at det har fått betydning for det vi har ønsket å formidle.

Vår egen posisjon

Brostrøm var prosjektleder for gruppeprosjektet som ligger til grunn for både Brukerundersøkelsen 1995 og Oppfølgingsstudien 2006 som vi rapporterer om her. Hun koordinerte virksomheten, tilrettela og ledet samlinger, og hadde en veiledende funksjon i forhold til gruppelederne. Hun kjente derfor disse godt, og var i stand til å rekonstruere en oversikt som inkluderte de aller fleste av dem. Ustvedt Christiansen kjente prosjektet gjennom deltakelse i noen av ledersamlingene, og ved gjennomføringen av Brukerundersøkelsen 1995. Som ledd i denne inngikk også regionsvise tilbakemeldingsmøter med gruppedeltakerne underveis.

Vår kunnskap om prosjektets intensjoner og om hovedtrekkene i virksomheten representerte naturlig nok et betydelig engasjement og høy grad av interesse hos oss. Vi var spente på hva vi ville få ut av intervjuene, og enda mer spente på hvordan det var gått med kvinnene i årene etter at de hadde sluttet i gruppa.

Vi hadde begge to, hver på vår kant, holdt på med helt andre oppgaver og engasjementer på andre områder i den mellomliggende tida, noe som ga oss distanse, og dermed et bredere grunnlag for refleksjoner og nye vurderinger.

En viktig erfaring har vært betydningen av og nytten ved å være to likeverdige på forskersiden. Fordi materialet lett kan gi grunnlag for å treffe for raske og forenklete, eller skjeve, slutninger, har vi brukt mye tid på å gå gjennom materialet sammen, finne felles kriterier og grunnlag for konklusjoner om hvordan den enkelte deltaker plasserer seg på de ulike skalaene vi hadde skissert.

3 Tilbakeblikk på mødregruppene etter tolv år

Brukerundersøkelsen 1995 ble foretatt mens deltakerne hadde gruppelivet nært inn på seg. Noen hadde vært med i opp til fire–fem år, mens andre var relativt nye som gruppedeltakere. Materialet den gang viste at gruppene representerte en viktig del av livet for de aller fleste. Alle sidene ved gruppedeltakelsen: det sosiale samværet, samtalene, de ulike aktivitetene og kontakten med gruppelederne, ble omtalt i positive vendinger. Det samme gjaldt tanker om utbytte både for egen del og for barnas del (Brostrøm 1995, Ustvedt Christiansen 1997).

Hvordan ville gruppedeltakelsen fortone seg nå 10–12 år etter at de hadde sluttet? Hva ville de huske? Ville gruppetida bare være et blekt minne for dem, eller ville de huske detaljer? Hva husket de av positive og negative sider, og hva tenkte de nå om nytten av tilbudet for egen del og for barnas del? Dette var de sentrale forskningsspørsmålene.

Mest slående var hvor mye de husket, og at det var en nær sammenheng mellom det de som gruppe sa for tolv år siden, og det de fortalte nå. I tillegg var det stor grad av enighet om mange sider ved gruppedeltakelsen. Vi skal trekke fram de sidene som var mest fremtredende, men først skal vi se litt på rekrutteringen til gruppene.

Hvorfor begynte kvinnene i mødregruppe?

De aller fleste forteller at de ble henvist til gruppa på bakgrunn av at de var unge mødre, ensomme, isolerte og trengte å komme i kontakt med andre. Henvisningene kom noenlunde likt fordelt fra helsesøster eller fra barnevern og sosialkontor, og begrunnelsen de fikk for tilbudet stemte overens med den situasjonen de selv følte at de var i. Flere forteller at de hadde kontakt med en helsesøster eller en saksbehandler som så problemene og skjønnte hvordan de hadde det, hva de trengte, og hvilken betydning det hadde at dette kom fra en person de selv stolte på. Det samme gjelder for de som ble rekruttert

gjennom venner som allerede gikk i gruppa, og som ble garantister for at det var et tilbud de trygt kunne takke ja til. Erfaringene fra driften av disse mødregruppene viste at det ofte var nødvendig med langvarig motivasjonsarbeid før en mor turte å ta imot tilbudet, og at det var en stor fordel at moren kjente seg trygg på den som presenterte tilbudet. En annen side som viste seg å være viktig, var at den som presenterte gruppa, også hadde et godt kjennskap til den, kunne svare på spørsmål og gi riktig informasjon.

Bare noen ganske få av de vi nå intervjuet, uttrykker at de hadde vært skeptiske til å begynne med, og at det hadde sammenheng med at det var barnevernet som drev tilbudet. I prinsippet skulle dette tilbudet være basert på frivillighet, men i enkelte av kommunene var det noen mødre som gikk i gruppa på bakgrunn av et vedtak i barnevernet. Dette var tilfelle for et par av de vi intervjuet. For deres vedkommende var deltakelsen et pålegg fra barnevernet, noe de opplevde som tvang og som preget deres syn på gruppa. Begge disse ble fratatt barna, og sitter igjen med mye bitterhet når de ser tilbake på tida i gruppa, hvor de opplevde at de ble observert og kontrollert.

Fra usikkerhet til trygghet og tilhørighet

Gjennomgående husket mødrene tida i gruppa veldig tydelig. Deres beretninger var levende og preget av at gruppa var et godt og trygt sted å være. En sa det slik: *«Jeg husker mye – det står levende for meg: huset, beliggenheten, stemningen, samværet, tryggheten og særlig lederne».*

Den gode opplevelsen som de uttrykker, var noe som hadde utviklet seg over tid. Mange hadde vært engstelige og usikre da de begynte – ikke så mye i forhold til det å begynne i gruppe, selv om noen få også forteller om det. Det handlet mer om en generell angst som ga seg utslag i vegring og usikkerhet i mange situasjoner.

En mor som begynte i gruppa da hun var gravid i andre måned med det eldste barnet sitt, forteller at hun var ensom, isolert, plaget av angst og nervøsitet. Hun bodde hos moren som hun hadde et ekstremt dårlig forhold til.

Jeg var redd for alt, gikk nesten ikke ut, jeg satt inne for meg selv. Å få tilhørighet der (på gruppa) betydde mye for meg – det betydde alt kan du si.

En annen sier det slik:

Jeg følte meg ganske langt nede da jeg begynte, mislykka og sårbar. Jeg hadde født et barn som ikke var planlagt og hadde brutt med barnets far, alt var liksom feil.

Hun som sa dette, hadde fått mye støtte i gruppa og opplevde etter hvert at hun faktisk var bedre stillet enn mange av de andre, at hun hadde muligheter og ressurser som hun tidligere ikke hadde vært seg bevisst.

Usikkerhet var også knyttet til morsrollen, med stort behov for veiledning og bekreftelse. En deltaker forteller at hun var mor for første gang og veldig usikker og svak i starten. Hun opplevde at det fine ved gruppa var at hun kunne spørre om alt uten å bli kritisert. Det var så mange andre som forsøkte å fortelle henne hva hun skulle gjøre, men i gruppa var det annerledes – der var det slik at hun kunne bestemme sjøl hva hun skulle gjøre. En annen husker godt hvordan hun fikk råd om hvordan hun skulle behandle barnet. Selv var hun usikker og ganske passiv, og det var fint for henne å være i en situasjon der hun kunne observere hvordan andre mødre forholdt seg til sine barn i forskjellige situasjoner.

Fortellingene deres gjenspeiler de problemene de hadde på det tidspunktet de startet, men også hvordan de ble møtt i gruppa. De ble ikke presset, og atmosfæren var slik at de etter hvert ble trygge nok til å være seg selv og dele sin egen usikkerhet uten å være redd for å bli ydmyket eller såret.

I rapporten fra Brukerundersøkelsen 1995 heter det:

Måten de ble mottatt på ble tillagt stor vekt. Gruppeledernes omsorg og spesielle omtanke var et element i dette, og at noen av deltakerne hadde vært aktive for å hjelpe dem til rette. Et annet poeng var at det hadde vært tillatt og greit å forholde seg passiv i den første perioden. Det hadde ikke vært noe krav til eksponering eller prestasjoner. Tvert imot var det frihet til bare å være der og å delta i den utstrekning en ønsket selv. Dette ga mulighet til å observere å forholde seg avventende (Ustvedt Christiansen 1997:47).

«Det var samværet og det sosiale som var viktigst»

Denne uttalelsen står for hva mange mente var aller viktigst for dem. Gruppedeltakelsen fikk dem ut av isolasjonen og over i en sosial sammenheng som kom til å bety noe for alle, i større eller mindre grad. En sa det slik:

«Samværet og det at jeg hadde et sted å gå til og treffe andre – det var bare helt supert». Og en annen: «Hvis ikke det hadde vært for gruppa, hadde jeg vært en veldig ensom person». Hun hadde brutt med de vennene hun hadde før hun fikk barn. Hun hadde et vanskelig forhold til moren sin, noe som gjorde at det ikke var aktuelt for henne å be om hjelp fra den kanten. Bortsett fra kontakten med helsesøster og sosialkontor var hun helt alene. For henne representerte gruppa det eneste positive nettverk hun hadde på den tida. Det gjelder for flere av de vi snakket med. Utsagnene deres forteller mye om hvor betydningsfullt dette nettverket var for dem der og da.

Også barnas trivsel i gruppene og deres glede over å være med blir framhevet: «Jeg gleda meg til de to dagene, og det samme gjorde dattera mi. Det var helt tydelig at hun gleda seg til å komme på gruppa.» Det var ikke bare mødrene som var isolerte, det samme gjaldt mange av barna. Gruppa representerte også for barna et fellesskap som ga muligheter for kontakt, stimulering og lek med andre barn. I tillegg fikk mor og barn felles gode opplevelser gjennom ulike aktiviteter som de var med på. At gruppetilhørigheten har betydd mye for mange barn fikk vi illustrert da vi intervjuet i en av kommunene. Der hadde gruppelederen invitert de gamle mødregruppedeltakerne til «mimretreff» sammen med barna som nå var blitt tenåringer. Mødrene fortalte at barna hadde likt seg godt i gruppa da de var små, og at de nå gledet seg til dette treffet, og til å møte de andre igjen.

Felles for mødrene nå var at de understreket det sosiale aspektet som det viktigste for dem. Det dreide seg om å ha et fast sted å gå til og å treffe og bli kjent med andre småbarnsmødre. Når dette utdypes ytterligere, legges det vekt på mange sider ved livet i gruppene, som samtalene, måltidene og aktivitetene. Men uansett hvilke tema som berøres, er det gruppelederne som trer fram som de som har betydd mest for alle.

Gruppelederne: «Grunnpilarene i gruppa»

Utvelgelse

I følge målsettingen var disse gruppene ikke terapigrupper, noe som ville ha forutsatt fagfolk som gruppeledere. Gruppelederne hadde først og fremst en omsorgs- og stimuleringsfunksjon, derfor var det mulig ved utvelgelsen å

vektlegge andre kvalifikasjonskrav enn de rent faglige. En så etter omsorgsgivere med stimuleringssevne, etter stabilitet kombinert med evnen til å lytte og forstå, skape trygghet, akseptere og vise respekt, og til å bruke seg selv og til samtidig å sette grenser. I tillegg var en ute etter erfarne mødres praksiskunnskap. Mange gruppeledere ble håndplukket til oppgaven. De som planla tilbudet, mente de kjente kvinner som hadde de egenskapene som skulle til for å fylle denne rollen. Andre avverterte etter ledere og plukket dem ut etter inngående intervjuer og innhenting av referanser.

Gruppelederne var kvinner med svært ulik yrkesbakgrunn: hjemmearbeidende, fostermødre, tilsynsførere, husmorvikarer, hjelpepleiere og miljøarbeidere. Noen få arbeidet i hjelpeapparatet og hadde sosialfaglig utdanning. Alderen varierte fra ganske unge på alder med mødre selv og til godt voksne kvinner, mange på alder med deltakernes egne mødre (Brostrøm 1995).

Betydning og rolle

Gruppeledernes betydning og rolle er omfattende beskrevet i rapporten fra Brukerundersøkelsen 1995.

Gruppelederne ble tillagt betydning på to nivåer. Det ene var det personlige, ved den direkte og nære relasjon mødre hadde til dem. Det andre var lederens betydning som ansvarsbærende, ved den struktur og den stabilitet de opprettholdt for gruppene som helhet. De sikret forutsigbarhet og orden, og var en garanti for at ingen ble oversett eller satt til side (Ustvedt Christiansen 1997:51).

Det mødre forteller denne gang om sitt syn på gruppelederne, bekrefter hva de sa sist. Vi fikk uttalelser som:

- De hadde alltid tid til å snakke med deg, du kunne snakke med dem om alt.
- Det fine med lederne var at de forsto så mye uten at du behøvde å sette ord på alt sammen – de bare forsto hva du sleit med.
- Det som var aller best ved gruppa, var gruppeledernes trygghet og ærlighet og måten de bakka oss opp på, de var der bestandig.

Sitatene rommer flere av elementene i det faglige fundamentet som gruppene hvilte på, nemlig betydningen av kontinuitet, og det å bli lyttet til og verdsatt. Gruppelederne ble husket som de som sto for trygghet, som helt

nødvendige for livet i gruppa og som viktige støttepersoner. De var tydelige voksenpersoner som behandlet mødrene som voksne, med respekt, de bekreftet, ga støtte og ros, og de var ikke belærende. Det var ingen «*pekefingermentalitet*», som én uttrykker det. Lederne hadde gitt av egne erfaringer, og de hadde godt humør.

Enkelte fremhever gruppelederne som viktige pådrivere. Deltakerne ble oppmuntret til å se framover og til å få seg en utdanning.

Det var et tema vi hadde oppe hele tida, vi ble ikke puffet, men det fikk oss til å tenke på framtida.

Det er også eksempler på at noen av kvinnene begynte på en utdanning mens de gikk i gruppa, og ble bakket opp der, både mentalt og med praktisk hjelp når de hadde behov for det. En sier om dette:

Jeg fikk mye støtte da jeg gikk på skolen og tok det kurset, og så hadde jeg noen å dele gleden med da jeg fikk vitnemålet. Da var jeg innmari stolt.

Dette er interessant fordi noe av kritikken mot gruppelederne fra ansatte i hjelpeapparatet har vært at de ikke var aktive nok i forhold til å oppmuntre til videre utdanning. Intervjuene våre viser at mange mødre ikke har sett det slik, de har tvert i mot opplevd at de ble inspirert til å ta nye utfordringer og å ta et skritt videre. Det var en hjelp for dem at de hadde en støttespiller i ryggen.

En annen side som må vektlegges i relasjonen mellom mødrene og gruppelederne, er varigheten av denne kontakten og den betydningen den har hatt for mange også etter at mødrene gikk ut av gruppene. Lederne har representert en viktig støtte, for noen over lang tid. Den gode kontakten som var etablert, ble ikke kuttet fordi om de sluttet i gruppa. Mødrene visste at de kunne ta kontakt hvis de trengte det. Vissheten om at gruppelederne fremdeles kunne være der for dem, har vært tilstrekkelig for de fleste som en mulig sikkerhetsventil. Andre har tatt kontakt fra tid til annen, og fått full aksept på det, med fortsatt forståelse, hjelp og støtte. Behovene har variert både i forhold til hvor ofte og hvor lenge de har holdt på denne kontakten. For de som har benyttet seg av den, har den vært en kjærkommen kilde til støtte. Gruppelederne var kjente og trygge personer de kunne dele gleder og

sorger med i en periode etter at de sluttet. For andre har denne kontakten vært viktig helt fram til i dag.

Ella med sin livserfaring var veldig viktig. Hun hjalp og støttet meg utenom gruppa også, og jeg har hatt kontakt med henne helt fram til de siste årene. Jeg har alltid visst at jeg kunne ta kontakt med henne.

Vi finner også uttrykk for at mødrene savner den kontakten de hadde med lederne og gjerne skulle gjenopptatt den, men syntes det er vanskelig så mange år etter.

«Det er ikke så lett å ta kontakt nå så lenge etter. Hun har fått egne barnebarn og har sikkert nok å styre med om ikke jeg skulle bry henne også,» sier en av kvinnene om dette.

En håndfull av de intervjuede har ikke så mange å støtte seg til i hverdagen, og de ønsker seg fortsatt en gruppe, et sosialt fellesskap, et sted å dele dagliglivets utfordringer, hvor de kunne få støtte, korrektiv og oppmuntring. Dette understreker at det alltid vil være behov for et langsiktig stabilt tilbud, en mulighet som kan dekke behovet for trygge personer som *«er der bestandig»* og som de kan *«snakke med om alt»*.

En arena for sosial trening

Gruppelederne ga støtte på mange områder og ut fra intervjuene virker det som om de langt på vei klarte å involvere hele gruppa i det å gi støtte til hverandre. Samtalene var her et viktig verktøy. Det var gjennom samtalene medlemmene ble trygge på hverandre, noe som ga muligheter til å dele og være deltakende, til å kunne undre seg sammen, til å skape nye forståelsesmodeller og ny kunnskap.

Gruppeledernes funksjon i samtalen er omfattende. De må skape rom for den, oppmuntre til den og stimulere til diskusjoner og meningsutvekslinger. De må kunne tåle hissige diskusjoner og uenighet blant deltakerne. De må også kunne vise at det å ha ulike oppfatninger ikke er farlig, men tvert imot at det kunne være fruktbart for et fellesskap. De må kunne lytte aktivt og ta alle alvorlig, bidra til å dempe de mest aktive og prøve å trekke med de tause. Ikke minst må de kunne ta avstand fra oppfatninger og uttalelser fra enkelte mødre og fra gruppa uten å avvise eller undervurdere (Brostrøm1995:21).

I våre intervjuer denne gangen var det flere som pekte på betydningen av samtalen.

På gruppa fikk jeg pratetrening og det var viktig for meg, også traff jeg mødre med andre problemer. Vi var veldig forskjellige – men vi lærte å akseptere hverandre. Det ble liksom en sosial trening. Vi lærte også å bli lojale mot hverandre. Det var en som hadde et rusproblem, og jeg lærte å forstå at hun hadde det ganske vanskelig.

Vi lærte å løse konflikter i fellesskap, og det har vært viktig for meg. Jeg var ikke vant til å si noe – så jeg var dårlig på det.

Det ble etter hvert trygt å ta opp ting de selv lurte på, og å fortelle hva de selv mente. De snakker om at de hadde dårlig selvtillit, men at de fikk den støtten som var nødvendig for å kunne si meningene sine. De lærte å uttrykke seg på «*en ordentlig måte*». Opplevelsen av at de også selv hadde erfaringer og tanker som kunne komme andre til gode, betydde mye. Gruppelederne viste at det å ha ulike oppfatninger ikke var farlig, men at det tvert imot kunne være fruktbart for et fellesskap, og at det å ha respekt for hverandre og å akseptere forskjeller er viktige elementer i et sosialt samvær.

En mor legger mye av æren for bedre selvtillit på selvutviklingskurset² som hun gikk på:

Jeg lærte utrolig mye, var veldig skeptisk i begynnelsen, men jeg hadde virkelig stort utbytte av det. Jeg har tenkt på det i ettertid at det har hjulpet meg mye – virkelig mye.

En annen forteller om selvutviklingskurset på denne måten:

Det hadde jeg mye glede av. Jeg lærte å bli modigere og stå fram litt og å si noe positivt om meg sjøl. Den var med på å gi meg trua på at jeg kunne klare noe.

---

² Noen av gruppene ga sine medlemmer et tilbud som ble kalt «selvutviklingskurs». Det var vanligvis ressurspersoner som kom utenfra som hadde disse kursene på kveldstid eller i gruppetida. De fleste var helsesøstre med spesiell kompetanse på dette området. Deltakelsen var frivillig, men det var få som valgte ikke å delta. Innholdet var forskjellig fra gruppe til gruppe, men hensikten var å gjøre mødrene tryggere på seg selv og bedre i stand til å takle dagliglivets situasjoner.

De opplever – slik de ser det i dag – at selvutviklingskurset har vært viktig for dem når det gjelder å få bedre tillit til seg selv på ulike områder, og at det har hatt noe å si for hva de har hatt mot til å gjøre senere.

Alle disse uttalelsene reflekterer noe av det som var selve kjernen i gruppetilnærmingen: å bidra til å utvikle trygghet og selvtillit gjennom interaksjon med andre, og til å øke den selvrespekt som er en forutsetning for å kunne utvikle gode nok omsorgskvaliteter som mødre.

Andre sider ved gruppelivet som nevnes av så og si alle, er måltidene og det spekter av ulike aktiviteter som de hadde deltatt i.

Måltidene

Måltidene blir også denne gangen, på samme måte som sist, framhevet som et felles sentrum for samværene, og som noe de tenker tilbake på med glede. Det å lage og å spise god mat sammen har betydd mye både for mødrene og for barna. Mange forteller om hvordan det de lærte den gang, har kommet godt med senere i livet. De snakker også om måltidene som hyggelige, og om fine og lærerike samtaler som utspant seg mens de spiste sammen. For flere var det å sitte til bords en ny opplevelse, noe de hadde liten erfaring med fra før.

Jeg husker mye av det vi gjorde i gruppa, først og fremst måltidene. At vi lagde mat, forberedte, dekket bord og spiste sammen, det hadde jeg nesten aldri gjort før.

Det å sitte til bords sammen har ikke vært like lett for alle. Her er to eksempler som viser hvor vanskelig det kunne være i begynnelsen, og hvor mye det har betydd at de overvant redselen:

Jeg husker at jeg var veldig, veldig redd i begynnelsen. Spesielt det at alle måtte sitte til bords å spise. Det var jeg ikke vant til, det hadde vi aldri gjort hjemme hos oss. Jeg visste ikke hvordan jeg skulle te meg, og følte at alle så på meg at jeg ikke kunne det. Så det var noe jeg lærte der, å sitte ved bordet og spise. Og det har vært viktig for meg siden at vi skulle gjøre dette i mitt hjem, sammen med barna.

Hun forteller videre om hvordan hun greide å bryte et negativt mønster:

Alt var jo nytt for meg: lage mat, dekke bord og lage ting. Og når jeg lærte det, lærte jo barnet en del også. Jeg hadde ikke lært noe hjemme.

En annen mor reflekterer rundt det hun kaller «*matscenene*».

Det jeg husker best er matscenene – de var helt forferdelige – jeg klarte ikke å spise sammen med andre. Jeg hadde problemer med mat, spesielt det å spise sammen med noen. Det tok tid, og det ble lagt press på meg og etter hvert også på barnet mitt, og det syntes jeg var ille. Jeg var veldig irritert på at lederne insisterte på at barnet mitt skulle sitte ved bordet og spise. Jeg har i ettertid sett at det var riktig, men jeg syntes det var forferdelig den gangen. Men dette var dermed en av de viktigste tingene jeg lærte. Det er rart å tenke på hvor fælt det var når jeg ser tilbake, men jeg bestemte meg for å bite i det sure eplet. Jeg ville ikke overføre mine problemer på barnet mitt. Det var viktig å gjøre det jeg kunne for å unngå det.

Uttalelsene understreker hvordan måltidet var med som en definert aktivitet i gruppa. Det å spise sammen ga en muligheten for sosial trening som mange dro nytte av, og som var med på å øke den sosiale kompetansen i betydelig grad. De som var redde, fikk trening i å takle denne utfordringen i trygge omgivelser. Drivkraften deres var først og fremst hensynet til barna og erkjennelsen av at dette er en nødvendig kompetanse å være i besittelse av. De ville ikke overføre til barna den redselen de selv hadde, men ville at det å sitte til bords med andre skulle bli en normal og trygg situasjon for barna. Dette forteller noe om deres ønske om å bli en mor med respekt for seg selv og som barnet også kunne ha respekt for. Morsrollen innebærer mange situasjoner der det er nødvendig å kunne sitte til bords sammen med andre hvis en for eksempel skal kunne følge opp barnet i barnehage og skole. Mødre som ikke mestrer denne situasjonen, vil lett komme blant dem «som aldri møter opp».

Nye erfaringer gjennom aktiviteter

Et hensiktsmessig verktøy i sosialt gruppearbeid er bruk av aktiviteter. I gruppene var målet med aktivitetene at de skulle stimulere til kontakt og samspill, øke selvtilliten gjennom å mestre og fremme sosial læring og vekst (Brostrøm 1995).

Når mødrene forteller om gruppene, får vi et inntrykk av at det var et aktivt fellesskap hvor de gjorde mye sammen. Hele spennet av ulike aktiviteter ga en mulighet til å oppdage sider ved seg selv de ikke kjente til. Hobbypregede aktiviteter der de laget ting som ble fine, og som de var stolte av, vekket en interesse hos noen som de har hatt glede av senere. For andre var det noe de gjorde der og da som de tenker tilbake på med glede. I en av gruppene tok gruppelederne initiativet til å sy bunader til barna til 17. mai. Alle i gruppa sydde hver sin bunad, godt hjulpet av lederne, men de sydde den selv. Da de var ferdige, kom det et fint oppslag i lokalavisen med bilde av barna med bunadene og intervju med mødrene. Alle de tre vi intervjuet fra denne gruppa, framhevet dette spesielt som noe både de og barna var stolte av. I en annen gruppe hadde de julemarked der de solgte produkter de hadde laget selv til inntekt for en tur gruppa skulle ha.

Også utfluktene og turene de hadde sammen, ga nye impulser og erfaringer som omtales positivt når de nå ser seg tilbake. Det var turer der de gjorde seg kjent med nærmiljøet: biblioteket, lekeplassen, svømmehallen eller badestranden, med turmulighetene og severdighetene. De gikk på teater, kino og kanskje på utstillinger. Men det var også utflukter over flere dager til steder lenger unna. Noen grupper var på tur til Danmark eller de var på hyttetur og ferie sammen. Mange viste oss fotografier som de hadde med gode minner fra denne tida både for dem selv og for barna.

Jeg husker aller best et ferieopphold vi hadde. Hele gruppa reiste og bodde på hotell i fire dager. Tre retters middag og alt servert, duk og dekket bord. Måtte bare re senga sjøl. Noe sånt hadde ikke jeg opplevd før. Jeg husker spesielt at jeg tok mot til meg og gikk i badedrakt på stranda – jeg måtte jo det hvis jeg ville bade. Jeg var vant til å gå i store T skjorter og veldig vide klær og var redd for å kle av meg og å vise kroppen min.

Hun og barnet hadde ikke vært på ferie før, så dette er noe de begge husker godt. Senest i fjor sa sønnen, som nå er tenåring: «*Mamma, vi må reise tilbake å se der hvor vi var*». Moren forteller at de har masse bilder fra denne ferien, gode ferieminner for dem begge. Som en direkte konsekvens av erfaringene hun fikk på denne turen, bestemte denne moren senere seg for å ta med

barnet på telttur, noe hun tidligere ikke hadde kunnet tenke seg, og som har gitt dem flere gode fellesopplevelser og minner.

Gjennom de ulike aktivitetene de deltok i både i og utenfor gruppa, opplevde de å mestre noe nytt som igjen bidro til å øke selvfølelsen og selvtilliten. Spesielt ble utfluktene en utvidet arena, en sosial treningssituasjon hvor de erfarte og ble tryggere på å oppsøke nye muligheter, noe som har hatt betydning for dem senere i livet. Aktivitetene i gruppa ga en inspirasjon til å gjøre ting på egenhånd. Det kunne dreie seg både om å drive med ulike hobbypregede aktiviteter og å benytte de tilbudene som fantes i nærmiljøet, eller å dra på kortere eller lengre utflukter. En annen side som de fremhever med aktivitetene og utfluktene, er betydningen av felles opplevelser med egne barn og med de andre i gruppa.

Hva mødrene sier om betydningen på kort og på lang sikt

Gruppa var først og fremst viktig for dem mens de gikk der, ikke alle hadde noen klar oppfatning av det langsiktige perspektivet utover dette. Virkningene over tid var noe de ikke hadde tenkt så mye over. Men gjennom fortellingene fra gruppene kom det likevel fram at det var et sted der de hadde lært og utviklet seg. De forteller om hvordan de fikk ideer til å gjøre hverdagen lettere, at de fikk tips og deltok i diskusjoner om oppdragelse, at de hørte på hverandre og lærte av hverandres erfaringer, og at de trente på å gjøre ting de var redde for, for eksempel å ta telefoner, eller på å ta offentlige kommunikasjoner. En mor sa ettertenksomt under samtalen: «*Kanskje jeg har hatt mer utbytte enn jeg tenker*».

I tillegg var det overraskende mange som mente at den utviklingen de selv hadde vært igjennom i gruppa, de erfaringene de høstet, og den kunnskapen de tilegnet seg, hadde vært med på å prege deres muligheter og deres valg senere i livet. «*Det var på mødregruppa det starta,*» sa en av dem da hun fortalte hvordan hun hadde fått bedre selvfølelse og tro på hva hun kunne mestre.

Om å ta imot omsorg og be om hjelp

Gruppa var utrolig betydningsfull der og da, først og fremst ved trygghet og at jeg lærte meg å forholde meg til andre mennesker. Jeg lærte å ta imot omsorg ved at x (gruppelederen) kunne gi meg en klem, og at det ikke var farlig. Jeg har alltid vært så redd for nærhet, men her lærte jeg noe. Og så begynte jeg å lære å stå opp for meg sjøl, at jeg kanskje ikke var så dum som jeg trodde. Det var faktisk første gangen jeg opplevde å ta imot hjelp. Jeg opplevde det videre i andre sammenheng, ved incestsentret og hos psykologen. Jo, gruppa har hatt langsiktig betydning.

I tillegg til å stå opp for seg selv og å ta imot omsorg lærte denne moren noe annet som har vært viktig for henne. Hun lærte å ta imot hjelp, noe som igjen har ført til at hun senere i livet har kunnet bygge videre på denne erfaringen. Brukerundersøkelsen 1995 viste tydelig at dette var en egenskap de fleste mente de hadde utviklet i gruppetida. Det å kunne be om hjelp er en betydningsfull egenskap å ha for personer som har omsorg for barn. Derfor kan det være interessant for oss å se om dette har gitt seg noen utslag i livene deres senere.

Om å endre syn

En annen mor svarer slik når hun får spørsmål om betydningen av gruppa:

Tror nok det virka på meg uten at jeg kan si hvordan. Jeg fikk hjelp med mye – blei styrka på mange måter. Fikk bl.a. Anton over i barnehage. De råda meg til å la han begynne, men jeg var veldig imot det, jeg ønska ikke barnehage for han. Han hadde det fint på gruppa han, han var alltid med, og det var fint for han å leke med de andre barna. Men etter hvert endra jeg syn – det var gruppa og lederne som fikk meg til det – og etter hvert blei jeg veldig glad for barnehagen. Anton trengte å komme bort fra meg, bindingen til meg var et problem. Men jeg så det ikke slik da.

Denne moren setter også fingeren på et resultat av gruppedeltakelsen som var viktig for flere. Det å ha mot til å sende et barn i barnehage, og å delta på fellesarrangementer der, det ble målsettingen for flere mødre. Her ser vi at både de andre deltakerne og gruppelederne var pådrivere for at denne moren skulle bli i stand til å slippe barnet fra seg.

Om å nå et mål

Også moren i neste eksempel viser til gruppas langsiktige, positive effekt. Gerd ble intervjuet av oss for tolv år siden, da var hun en ung mor med to små barn. Selvfølelsen var dårlig, og hun hadde liten tro på at hun ville klare å ta den utdannelsen hun alltid hadde drømt om. Hun fortalte om en svigermor som hele tida fortalte henne hvor håpløs hun var. Hun fikk ikke støtte av mannen. Hun følte seg herset med. Trøsten hennes den gangen var gruppa. Når vi nå treffer Gerd igjen, er det en trygg og offensiv kvinne vi møter.

For meg betydde mødregruppa at jeg fikk kontakt med andre, hjelp til barna i form av råd og tips og støtte til å gjøre det jeg hadde lyst til – til å ta den utdanninga jeg drømte om. Jeg snakket mye om forholdene hjemme da jeg gikk på mødregruppa, og fikk mye støtte på at jeg ikke var så håpløs. Jeg hadde lyst til å forlate mannen min da, men det var vanskelig på grunn av økonomien.

Gerd tok utdanningen hun drømte om og begynte å arbeide i full jobb. Det ga selvtillit, og hun fikk mot til å si i fra i forhold til mannen sin, noe som var vanskelig for ham å takle. De skilte seg for noen år tilbake, har delt foreldrerett og samarbeider nå bra i forhold til barna. *«Jeg syntes det er flott at vi har klart å bli venner og å legge alt det gamle bak oss,»* sier Gerd, som på intervju-tidspunktet var opptatt med lønnsforhandlinger i egenskap av hovedtillitsvalgt.

Avgjørende betydning

Noen få tillegger eksplisitt gruppedeltakelsen en helt sentral rolle i livet – nesten som *«et være eller ikke være»*. Kari er et eksempel på det. Hun forteller hvordan hun ble hjulpet til å komme seg vekk fra en voldelig samboer. Hun var gravid med sitt andre barn da hun begynte i gruppa, og bodde sammen med faren til barnet hun ventet. Han var voldelig, hun følte også at han utsatte henne for psykisk terror, og det var vanskelig for henne å komme seg vekk fra han. Hun opplevde det som vanskelig å involvere familien i disse problemene. Gruppelederne ble hennes redning, de kunne hun betro seg til.

Selvtilliten var på bunnen da jeg begynte, jeg følte meg som et null. Men takket være den oppbakkingen jeg fikk av gruppelederne og senere av de andre på gruppa, også selvtvinklingskurset da – det var

kjempeviktig for meg, så klarte jeg å få vridd det negative synet jeg hadde på seg selv. Jeg var ikke den dotter jeg fikk høre at jeg var av samboeren min. Det var takket være den støtten jeg fikk at jeg klarte å kaste han ut like etter at den yngste var født. Jeg tør ikke tenke på hvordan jeg kunne ha hatt det hvis det ikke hadde vært for gruppa. Da hadde jeg vel sittet i den samme «leirklina» fremdeles, sier Kari.

I en annen sammenheng sier hun at hun fikk tilbudet om å være med i gruppa i den vanskeligste perioden hun har hatt i livet, og understreker igjen og igjen hvor viktig dette har vært for henne. Hun har senere klart seg bra og synes i dag hun er heldig og har et godt liv, trass i at hun selv har valgt å være alene med omsorgen for to barn hvorav den ene har store psykiske vansker.

En annen forteller at hun hadde det veldig vanskelig hjemme med en mann som drev med psykisk terror. Hun var fryktelig langt nede og hadde mange «*vonde tanker*» da hun begynte i gruppa. Støttet av gruppelederne og de andre deltakerne fikk hun hjelp til å se at ikke alt var like mørkt. Gruppa ble lyspunktet og fikk henne på «*andre tanker*». Denne moren har holdt kontakt både med gruppeledere og med mange av de andre mødrene som fremdeles er en del av hennes nettverk.

En tredje som tilla gruppa avgjørende vekt, hadde en vanskelig livssituasjon, og hun var også langt nede da hun begynte i gruppa. Det var på den tida hun ble fratatt det eldste barnet sitt. I denne situasjonen var det gruppa som var hennes støtte, og som gjorde at hun ikke følte seg så alene. Hun mener at hun har mødregruppa å takke for at hun ikke begynte å ruse seg da dette skjedde.

Felles for alle vi har sitert her, var at gruppa på en måte ble «redningen». Det var der de kunne fortelle om sine drømmer for framtida, vise sorg og fortvilelse og fortelle om sine «redslar», si sannheten om et håpløst og destruktivt forhold, og hvor de ble støttet til å ta avgjørelser som har vært viktige både for dem selv og for barna.

Hva forteller mødrenes beretninger?

Et av de sterkeste inntrykkene vi sitter igjen med, er hvor mye deltakerne husker, ikke bare stemninger, men detaljer fra livet i gruppa. Beretningene er preget av tre komponenter: omsorg, opplevelser og læring og bedret

selvfølelse. Eksemplene viser at gruppa hadde stor betydning for dem der og da. De kom seg ut av en isolert tilværelse og ble deltakere i et fellesskap der de trivdes, som de ser tilbake på med glede, og som har satt spor etter seg. Det de forteller viser at gruppelederne klarte å skape et sted å være som var preget av kontinuitet, av struktur og forutsigbarhet og nye erfaringer som forutsatt i målsettingen. Gruppelederne var raus, ga av seg selv og klarte å skape den tryggheten som skal til for å kunne gi og å ta imot omsorg. Mødrene opplevde at de ble vist respekt og omtanke, de ble lyttet til, anerkjent, bekreftet, korrigert og veiledet. I fellesskap utviklet de måter å omgås på, lærte å ta hensyn til hverandre, hjelpe hverandre og å respektere annerledeshet. De forteller om bedret trygghet og selvtillit, en forutsetning for den selvrespekt som er nødvendig for å utvikle gode omsorgskvaliteter slik tanken var i utgangspunktet.

Vi må spørre oss om hvorvidt disse positive uttalelsene kanskje kan representere en idyllisering, eller om de kunne være knyttet til en oppfatning av hva vi som tidligere involverte og som forskere forventet, og hva vi ønsket å høre. Vegret deltakerne seg for å være negative ansikt til ansikt med oss? Hvorfor fikk vi ikke høre noe om misnøye og kritikk? I Brukerundersøkelsen 1995 framkom noen negative uttalelser omkring dominans og klikker i et par av gruppene. Dette kom ikke opp i Oppfølgingsstudien 2006. Det var imidlertid en del som sluttet etter kort tid fordi de ikke fant seg til rette. Det kan hende at kritikken hadde kommet fra disse om vi hadde intervjuet dem. Vi må også ta i betraktning at utvalget ikke inkluderte de som kanskje hadde de største vanskene, de som hadde flyttet, levd ustabil, var syke eller døde.

4 Hvordan har mødrene det i dag?

Utdanning og arbeid

Alderen på mødrene ved Brukerundersøkelsen 1995 var fra 19 til 40 år, med hovedtyngden mellom 21 og 25 år. Utdanningsnivået var lavt. Vi fant den gang at deltakerne i gruppene lå lavere enn andre grupper en kunne sammenlikne med, som enslige forsørgere generelt og «barnevernsmødre» mer spesielt, når vi så på gjennomført ungdomsskole og videregående utdanning. (*Sosialt Utsyn 93* og Jonassen 1996). Ustvedt Christiansen skrev i sin rapport:

Utdanningsnivå og motivering for videre opplæring eller utdanning er av særlig stor betydning for denne gruppa. Medlemmene er forsørgere ikke bare for seg selv, men også for et eller flere barn, og for flertallet var inntektsgrunnlaget av midlertidig karakter. På det tidspunkt undersøkelsen ble foretatt, kunne overgangsstønad gis inntil yngste barn fylte ti år. Signaler om nedkorting av stønadstida lå i luften, men var enda ikke vedtatt i Stortinget. Hva mødrene hadde av utdanning ville være avgjørende for deres muligheter både i arbeidslivet og for fortsatt skolegang (Ustvedt Christiansen 1997:29).

En refleksjon en gjør seg på bakgrunn av disse dataene, er at framtida for deltakerne må fortone seg som usikker og problematisk ved det lave utdanningsnivået. Relativt få hadde planer om videre utdanning, mens de varslede endringer i folketrygdens ytelser til enslige forsørgere innebærer at det i henhold til «arbeidslinja» skal satses mer til midler til opplæring og utdanning, og mindre til livsopphold over lengre tid (Ustvedt Christiansen 1997:31).

Disse funnene og refleksjonene fra Brukerundersøkelsen 1995 gjorde at vi var spente på hvordan kvinnene fra gruppene hadde møtt utfordringene de sto overfor, hvilke muligheter de hadde hatt, og hvilke valg de hadde tatt. Beretningene vi fikk, bekreftet i en viss forstand den antagelsen vi hadde hatt.

Til tross for at de fleste hadde vært i arbeid i korte perioder før de ble gravide og før de begynte i gruppa, hadde det vært en utfordring for mange å skulle starte på en utdanning eller gå ut i arbeidslivet som forsørgere etter

mange år hjemme. Flere nevner i denne sammenheng at det å gå på overgangsstønad i ti år var altfor lenge, og at nåværende ordning er bedre.

Overgangsstønad i ti år er alt for lenge, veit du. En glemmer jo alt, og det blir så vanskelig å komme tilbake til livet igjen. Det er sånn at du nesten ikke tør å søke på noe. Jeg sleit livet av meg for å komme ut i jobb igjen.

Flere studier av enslige forsørgeres levekår og situasjon på arbeidsmarkedet viser til store vansker for de som er unge og som har kort skolegang og lite utdanning (Kjeldstad referert i Danielsen: 14–15, 1998, Syltvik og Wærnes 1991). Aamodt, Jørgensen og Aamodt (2002) fant i en studie blant enslige mødre med kontakt med hjelpeapparatet at 56 prosent av kvinnene ikke var i lønnet arbeid.

I vårt utvalg var ti av mødrene i fulltids- og syv i deltidsarbeid på intervju tidspunktet. Dette utgjør ca. 50 prosent. Hertil kommer at tolv var i attføring eller rehabilitering. Av disse var syv utplasserte på tiltak, og et par var i praksisplass i utdanningssammenheng, noe som i begge tilfellene plasserer dem i en aktiv arbeidssituasjon, selv om denne var midlertidig. Dette hever andelen på de som er aktive i arbeid i vår studie, opp til mellom 60 og 70 prosent. Det kan innvendes at kvinnene i Aamodt, Jørgensen og Aamodts studie alle var alene om omsorgen for barn, mens flere av våre respondenter ikke var formelt alene med status som enslig mor. De var imidlertid stort sett reelt alene om krevende omsorgsoppgaver.

For de som hadde ordinære jobber, ser vi et bredt spekter av arbeidsområder. De hadde stillinger som: Kokke, bussjåfør, sekretær, institusjonsleder, assistent i barnehage/SFO, rengjørere og regnskapsansvarlig, og ellers ansatte i hjemmetjenestene og aldersinstitusjoner, reiseliv, varehandel og distribusjon. Et par av de som gikk på rehabilitering, siktet etter mye utprøving og flere nederlag mot halv eller hel uføretrygd. Men de fleste holdt ut med nye forsøk og nye sjanser og hadde et brennende ønske om å finne et arbeid de kunne klare, og som de kunne beholde over tid. De gjorde hele tida forsøk på å få det til. De måtte kanskje gi opp noe de hadde ønsket, og måtte begynne på nytt. Dette forklarer den relativt høye andel som gikk på rehabilitering og attføring.

Trass i ulike typer vansker har de aller fleste gjort mye for å skaffe seg en bedre kompetanse rettet mot bestemte jobber som de mente de ville kunne greie. Godt over halvparten har gjennomført en utdanning, og flere er fortsatt i gang med det. En har tatt et høgskolestudium, to har tatt videregående skole, allmennfaglig linje med påfølgende yrkesrettet utdanning, mens det vanligste har vært kortere yrkesutdanning innen områder som hjelpepleier, omsorgsarbeider, eller barne- og ungdomsarbeider.

Et av funnene fra Brukerundersøkelsen 1995 viste at mange av alenemødrene siktet mot jobber med lave kvalifikasjonskrav for å unngå å bli konfrontert med sine tidligere negative skoleerfaringer. Dette bekreftes i noen grad i denne undersøkelsen. Noen har påbegynt en utdanning som de ikke har gjennomført. Begrunnelse for dette har vært at det ble for krevende eller for overveldende både faglig og praktisk. De negative skoleerfaringene som preger så mange av disse kvinnene, spilte inn her, og de har ført til at noen gjerne har villet, har forsøkt seg, men har trukket seg ved møtet med selve skolesituasjonen.

Det at jeg hadde det så vanskelig på skolen, er noe jeg har slitt mye med. Det sitter i meg enda og dukker opp i så mange situasjoner.

Et annet kompliserende forhold er mangelen på støttepersoner som kunne gi praktisk hjelp av tilstrekkelig omfang og stabilitet. Dette har gjort det ekstra vanskelig å følge opp egen skolegang og samtidig ivareta ett eller flere barn. Dette gjelder i hovedsak de som har vært alene om omsorgen, men også flere av de som var gift eller samboere, og som opplevde at de i realiteten hadde ansvaret for barna alene. I tillegg kom det at flere hadde barn med spesielle problemer, noe som krevde mer oppfølging enn det som er vanlig, både i hjemmet og ikke minst i skole- og behandlingssammenheng. Barn skal følges og hentes, det er møter og forpliktelser, samarbeid i ansvarsgrupper og kanskje trenger barna også hjelp med fritidsaktiviteter for de som ikke klarer seg selv. Det er ikke greit å ta seg fri noen timer for slike ting hvis du er bussjåfør eller kassadame, eller hvis det er lang vei og dårlig med kommunikasjoner mellom hjemmet, skolen og arbeidsplassen.

Alle har prioritert barna framfor sine egne behov og egne planer. Dette har for flere ført til endring i planer og til at de har satset på mindre omfattende utdanningsløp enn de først hadde tenkt. Noen har også hatt rent

praktiske problemer, blant annet med avstander, transport og muligheter for barnetilsyn. Flere av kommunene der mødregruppene ble drevet, var landkommuner der det var delvis grisgrendte strøk, delvis mindre tettsteder, og dårlig offentlig kommunikasjon. Uten bil eller med en gammel bil i dårlig forfatning, har de stilt svakt i forhold til skolegang og arbeidstider.

En mor som bor vanskelig i forhold til offentlige kommunikasjoner, forteller at hun ble tilbudt fast jobb som assistent på SFO på den skolen der hun selv hadde hatt praksis mens hun utdannet seg til barne- og ungdomsarbeider. Men fordi skolen lå langt unna der hun bodde, og muligheter for offentlig kommunikasjon var svært begrenset, måtte hun takke nei.

Utdanningsnivå, helseforhold, livssituasjon og jobbmuligheter henger nøye sammen. Det blir en ond sirkel som starter med svak utdanningsbakgrunn, engstelighet og usikkerhet i forhold til kravene i en arbeidssituasjon. Videre blir det gjerne snakk om tungt arbeid, som igjen fører til slitasje og helseplager, til sykemelding og attføring.

Flere har startet i jobber som krevde tunge løft, eller har opplevd andre belastninger som for eksempel krav til fleksibilitet de ikke har kunnet greie. Et par har kronisk medfødte sykdommer, noe som har gjort det vanskelig å takle slike krevende arbeidsforhold over tid. For noen er psykiske vansker dominerende, mens andre har utviklet slitasjelidelser underveis som følge av det tunge arbeidet. Slike forløp har naturlig nok konsekvenser for selvfølelse og trivsel, og ikke minst for økonomien.

Helse

Helseplagene blant mødrene er betydelige. Halvparten forteller om psykiske problemer som depresjon og særlig om angst. Dette har ikke nødvendigvis stoppet dem i arbeidssituasjonen. Men det har gjort dem ekstra sårbare og har representert en betydelig belastning, kanskje med betydning for hvor lenge de har kunnet fortsette i en krevende arbeidssituasjon.

En tredjedel har hatt eller har behandlingskontakt med psykolog, psykiater eller psykiatrisk sykepleier. Ellen er alenemor med ansvar for et barn på 14 år. Hun forteller;

Det er det psykiske som har vært mitt problem hele tida. Det har vært så mye opp gjennom årene, men de siste årene har jeg fått hjelp av en

psykolog. Jeg har problemer med angst og med å gjennomføre ting, men egentlig har jeg jo gjort mye. Det som er fint er at jeg kan ta kontakt med henne (psykologen) hvis jeg har det vanskelig – hun er der bestandig hun, og familien min vil jeg ikke involvere i disse problemene.

Trass i sine psykiske vansker har Ellen klart mye. Etter mødregruppa har hun tatt flere av fagene om igjen for å forbedre ungdomsskolekarakterene og for å komme inn på videregående skole. Deretter tok hun allmennfaglig linje på ett år. Hun understreker at det var hardt, og at hun ikke hadde gjort det hvis hun visste hva hun hadde gått til. Hun følte at hun forsømte datteren sin. Hun strøk i ett fag, men det har hun tatt opp igjen. Senere har hun utdannet seg til barne- og ungdomsarbeider, men trenger praksis både fra ungdomsskole og barnehage for å få fagbrevet. Det er vanskelig å få praksisplass i nærheten, og nå går hun på rehabiliteringspenger. Hun forteller at hun ikke hadde klart å gjennomføre utdanningene hvis det ikke hadde vært for at hun hadde gått sammen med en venninne. Hun hadde forsøkt seg på førskolelærerutdanningen alene, men sluttet etter få dager. Det ble for vanskelig. I arbeidssituasjonene har hun klart seg bra etter hvert, men det er vanskelig før hun blir kjent.

Mødrene har også andre kroniske sykdommer som gir plager og begrenser muligheter i arbeidslivet: Diabetes, leddgikt, ryggmargsbrokk, stoffskiftesykdommer og muskel/skjelettlidelser er eksempler på dette. Eksempelvis har Hanne hatt diabetes siden hun var barn. Hun har alltid brukt medisiner, og sykdommen har ikke plaget henne før for noen år siden. Hun har ett barn som hun har forsørget alene hele tida. Da sønnen begynte på skolen, gikk hun tre år på videregående skole, allmennfaglig linje, og fullførte eksamen der. Senere tok hun 3-årig hjelpepleierutdanning og toppet denne med videreutdanning i psykiatri. Hun arbeidet i flere år på et psykiatrisk sykehus i nabokommunen, men fikk problemer med sin diabetes og måtte slutte. Det har vært vanskelig å stabilisere sykdommen. Hun var helt avhengig av bil for å komme fram og tilbake til arbeidsstedet, men fikk etter hvert bare tillatelse til å kjøre mindre avstander, på grunn av hyppige følinger. Hun reagerer nå også raskt på stress, og ser ingen mulighet for å komme tilbake til det arbeidet hun hadde. Hun er på rehabilitering og venter på utplassering. Målet er å klare seg i arbeidslivet.

Deltidsarbeid

Det siste problemet vi vil nevne her, gjelder de som har deltidsjobb og som trenger og ønsker seg en høyere stillingsandel. Dette er tilfellet med Beate. Hun har tatt hjelpepleierutdanning, men har ikke kunnet få mer enn 30 prosent fast stilling. I tillegg tar hun alle de vakter hun kan klare å skaffe seg. Men det er uforutsigbart og håpløst med tanke på hennes mål, som er å få en trygg og forutsigbar økonomi. Beate har ansvar for den yngste datteren sin hver annen uke. Hun deler omsorgen med barnefaren som hun er skilt fra. Datteren krever ekstra oppfølging, noe som begrenser Beates muligheter for vakter på vanskelige tidspunkter. Hun forsøker å jobbe så mye som mulig de ukene hun er alene, men det blir sjelden nok til å greie økonomien. Iblant må hun ha supplerende sosialhjelp. Dette må hun søke om hver gang, fordi inntekten hennes varierer fra måned til måned, noe som gjør at også den stønad hun kan oppnå, varierer fra gang til gang. Dette er slitsomt, vanskelig og ubehagelig, og hun uttrykker et sterkt ønske om å få seg full dags jobb. Dette ser hun som umåtelig viktig, både av trivselsgrunner for henne selv, for opplevelsen av å gjøre noe meningsfylt og ikke minst av økonomiske grunner.

Økonomi og bolig

Spørsmål knyttet til økonomi og bolig har tatt liten plass i samtalene våre sett i forhold til andre sider ved livet som intervjupersonene har vært mer opptatt av. Det er få som klager, selv om noen, som omtalt tidligere, har uforutsigbar økonomi. Mange sier at de har både en grei økonomi og en bolig de er fornøyde med.

For materialet som helhet går strekket fra svært god økonomi til svært dårlig. Flertallet ligger i det lavere sjiktet. Noen nevner at de har hatt en anstrengt økonomi tidligere, og at de også i perioder har vært avhengig av supplerende sosialhjelp, men at det er et tilbakelagt stadium. De økonomiske problemene har ofte vært knyttet til at de har vært alene om omsorgen for barn, har vært i en utdanningssituasjon, vært langtidssykemeldt eller bare hatt deltidsjobb, men også at de har hatt en ektefelle eller samboer med store problemer. De fleste av de 18 mødrene som nå er gift eller lever i stabile samboerforhold, oppgir at de har en økonomi de selv vurderer som tilfredsstillende. I tillegg til at

flere av disse selv er i fulltidsjobb, har de menn som er i jobber som mødrene betrakter som godt betalte.

Den gruppa som sterkest opplever å ha det knapt økonomisk, omfatter de som har levd over en lang periode på attføringspenger/rehabiliteringspenger, og som har aleneansvaret for ett eller flere barn. Dette gjelder ti av mødrene. De har dårlig råd og lever «fra hånd til munn», som én uttrykte det. En mor som er alene med et barn sier det slik:

Jeg får rehabiliteringspenger, og det går rundt, men vi har ikke mye å rutte med. Hvis jeg får noen ekstra utgifter, får jeg problemer.

De ekstra utgiftene som denne moren nevner, vil alltid dukke opp. For hennes del fikk det alvorlige konsekvenser da den gamle bilen gikk i stykker og hun ikke hadde råd til å reparere den. Fordi hun bor usentralt, begrenser det igjen hennes muligheter på arbeidsmarkedet.

De som har den svakeste økonomien, har ikke en buffer i form av penger i banken som de kan ta av hvis det kniper. De aller fleste har heller ikke et sosialt nettverk eller andre som de kan spille på hvis krisen skulle inntreffe. Noen få kan i nødsfall låne penger av foreldre, men å be om det er tungt, og de vil helst klare seg selv. Det er heller ikke mange som nevner sosialhjelp som en løsning hvis de får problemer. Sosialhjelp er en nødløsning som de færreste ønsker å benytte seg av. De få som søker denne hjelpen, opplever at de ikke har noe annet valg.

Ekstra belastende blir det når økonomien setter begrensninger for barnas muligheter til å delta på fritidsaktiviteter, skoleturer, dra på ferieturer, gå i fødselsdagsselskap eller liknende. Mødrene strekker seg langt for at barna deres ikke skal oppleve at de er annerledes enn andre, men dette er problemfylt og skaper mange bekymringer. Ønsket om å skjerme barna fra en anstrengt økonomi er et markant trekk i en undersøkelse om barns levekår fra 2004 (Sandbæk red. 2004, 2008). Her vises det til at foreldre prioriterer barna og prøver å beskytte dem mot den vanskelige økonomiske situasjonen familien befinner seg i. Thorød viser i sin rapport «En normal barndom» til svensk forskning som bekrefter disse funnene. Foreldre avstår fra egne behov for å prioritere barna. Den understreker også at disse familiene er helt avhengig av støtte fra slekt og venner, samtidig som de har et begrenset nettverk (Thorød 2006). I intervjuene ser vi det samme.

Blant de som har det vanskeligst, finner vi også noen som ønsker seg en mer tilfredsstillende bolig. Eksempelvis møter vi en mor som leier en liten toroms leilighet, og finner dette utilstrekkelig og vanskelig. Husleien er overkommelig, men mor og en tenåringsdatter må dele soverom. «*Vi skulle helst hatt større plass, men det er umulig å finne noe større til samme prisen*». Liten plass setter begrensninger for både mors og datters sosiale liv.

Bolig og flyttinger

Nesten halvparten av de vi har intervjuet, bor i egen bolig som de eier alene eller sammen med mann eller samboer. De som har klart å skaffe seg en egen bolig opplever dette som en trygghet og er stolte og glade for dette.

Berit og samboeren begynte å spare mens de leide en bolig. Det var hun som tvang dette igjennom. Fostermoren hennes jobbet i bank og hadde alltid snakket om hvor viktig det var å spare. Da de måtte flytte fra boligen fordi huseieren skulle ha leiligheten selv, hadde de nok egenkapital til å kjøpe hus. De fikk lån i banken og har klart å betjene lånet. De har også fortsatt å spare så de har penger i banken. Dette er hun stolt av at de har fått til, og hun opplever det som en stor trygghet.

De som eier boligen alene, har enten overtatt huset i forbindelse med et samlivsbrudd, eller de har klart å skaffe seg en egen bolig ved selv å ta opp lån. Helene og samboeren hadde leid hus i mange år. Etter at hun ble alene og fikk seg fast jobb kjøpte hun en leilighet som hun eier. Hun kunne fått kommunal garanti, men bare til en leilighet som hun syntes var for liten. Hun fikk hjelp av sin far til å ta opp et lån, slik at hun fikk den leiligheten hun ønsket. Sammenhengen mellom fast jobb og bedre bolig står klart fram.

Uten at vi har eksakte data for antall flyttinger, ser vi at de aller fleste mødrene i utvalget har hatt stabile boligforhold i voksen alder, spesielt med vektlegging av en stabil tilknytning til ett og samme bolig- og skolemiljø for barna. Når det har vært aktuelt å flytte, har dette vært fra dårlig til noe bedre, fra et leieforhold til å bli eier av egen bolig.

Vi finner dermed ikke de samme forhold for vår gruppe som ellers synes å gjelde for lavinntektsgrupper og boligforhold – kort botid på hvert enkelt sted, og hyppigere flyttinger enn det som gjelder familier med vanlige inntektsforhold (Andenæs 2004, Grødem 2008).

Hovedinntrykket vi sitter igjen med, er at de fleste er fornøyd med hvordan de bor. For de som leier bolig, varierer boligkvaliteten, og det er noen få som ønsker å flytte på seg fordi de ikke trives. Andre kan ha et ønske om større plass, eller de bor et sted som trenger vedlikehold. Flere tar selv initiativet til forbedringer og oppussing, og selv om de må dekke utgiftene av egen lomme, blir utgiftene overkommelige når de utfører arbeidet selv.

5 Barna

Mødrene i utvalget hadde på intervju tidspunktet til sammen 75 barn i alder fra seks til 18 år og et par stykker også over det. For enkelhets skyld kan vi dele disse i to grupper: Første kull som var ganske små, og som var med mødrene da de gikk i gruppene, og andre kull som er kommet til senere, for de fleste med andre fedre.

Fire av barna i det første kullet, herav et søskenpar, ble tatt under omsorg mens mødrene var med i gruppa, eller umiddelbart etterpå. Disse er omtalt tidligere som misfornøyde med deltakelsen, i det de mente de var plassert i gruppa for å bli observert av barnevernet. Deres barn er fortsatt i fosterhjem, og mødrene har samværsordninger. Utover dette har ytterligere fire barn vært under omsorg midlertidig og som frivillig tiltak av ulike grunner mens mor ikke har maktet å ha barna hos seg. Dette gjelder barn som flyttet hjem igjen, to av dem til mor, og to til far. Dermed har det ikke forekommet omsorgsovertakelse ved tvang i perioden mellom Brukerundersøkelsen 1995 og Oppfølgingsstudien 2006, verken for barn fra det første eller fra det andre kullet.

Det er vanskelig å tenke seg at mødrenes deltakelse i gruppa ikke skulle være medvirkende til at barna har blitt hjemme, stort sett har fått det bedre, og at omsorgsovertakelser ikke har forekommet senere. Vi tenker da på mødrenes og barnas bedre livskvalitet som omfatter sosialt liv og omgang, stimulering, læring og aktiviteter. Ikke minst har vi i tankene betydningen av kontakten med gruppelederne som støttende, aksepterende og bekreftende støttespillere.

Da mødrene gikk i gruppene, hadde de spedbarn, eller ganske små barn. Mye av deres oppmerksomhet og interesse var preget av oppgaver og vansker de hadde som småbarnsforeldre, med den usikkerhet som for de fleste ligger i dette, spesielt fordi det dreide seg om deres første barn.

I dag møter vi mødre med tenåringsbarn som stiller dem overfor helt andre utfordringer. De har ikke noe gruppefellesskap å søke støtte i. Vi hadde forventet å høre mye om tenåringsproblemer, om opposisjon, kamp

om kontroll og ungdom som tester grenser. Kanskje var selv de eldste barna enda litt unge for slik uttalt tenåringsadferd. Vi hørte om det, men sett under ett representerer slike vansker ikke noe tyngdepunkt i mødrenes fortellinger. Bare i ett tilfelle fortalte en mor om rusproblemer, i et annet om en engangskontakt med politiet, og i et par tilfeller om barn som har droppet ut av skolen. Det forekommer også beretninger om krangel i varierende styrke, men ikke verre enn at foreldrene hankses med det, og at det er håndtert i familien.

Ved spørsmålene om hvordan det går med barna, har vi forsøkt å dekke fire områder: Helseforhold, skolegang, fritid og venner.

På grunnlag av den informasjonen vi fikk, fyldig om enkelte og mindre fyldig om andre, kan vi grovt sett dele barna inn i tre omtrent like store grupper.

Omtrent en tredjedel har ikke hatt noen kontakt med hjelpeapparatet. De greier seg godt i skolen og i fritiden med kamerater og aktiviteter. Et par av dem har mindre problemer uten at dette synes å påvirke deres liv eller relasjoner i nevneverdig grad.

Den andre tredjedelen omfatter barn som har hatt kontakt med hjelpeapparatet, med ulike «enklere» hjelpetiltak. Det kan ha vært litt økonomisk støtte, et weekend-hjem, eller noen samtaler ved BUP i en spesielt vanskelig situasjon. Også disse barna gjør det alminnelig bra på skolen, har kamerater og hobbyer. Ungdommene i disse to gruppene spiller fotball, går i speider eller er med i kor, korps og slalåm. Noen er med i ungdomsklubb, noen driver med data, elektronikk eller motorinteresser av ymse slag.

Barna befinner seg nå for det meste i ungdomsskolen eller ved overgangen til videregående, mens noen få fortsatt er i grunnskolen. Mange har planer om yrkesutdanning. Praktiske yrker dominerer på ønskelisten: Elektriker, tømrer, kokk, billakkerer eller valg av helse- og sosiallinje, form og farge, dans, reiseliv eller kommunikasjon. Bare én av de som har tatt stilling til dette spørsmålet, har planer om allmennfaglig linje og universitetsutdanning.

Den siste tredjedelen av barna har problemer, tildels store problemer, knyttet til sykdom, medfødte vansker eller adferdsvansker. Tre av de eldste har droppet ut av skolen, én av dem er i jobb, én strever med å få avsluttet ungdomsskoleeksamen og én er i rusinstitusjon. For de yngre finner vi barn

med ADHD eller med tilstander som ligner på dette bildet, men som ikke har diagnosen. Videre er det stoffskiftesykdom, tourettes syndrom, dysleksi med lese- og skrivevansker, hørsels- og talevansker og lettere utviklingshemning.

Barna og familiene i denne tredjedelen har omfattende kontakt med hjelpeapparatet. De har problemer av en slik art at det kreves store innsatser fra hjemmet for å få de daglige rutinene til å fungere. Eksempelvis hører vi om et barn med sammensatte problemer som ikke kan være alene hjemme. Dette skaper store vansker for mor som ikke har noen mulighet for å kunne gå fra jobben på kort varsel, selv om det er aldri så kritisk på hjemmebanen. Spesielt inntreffer kriser når gutten blir sendt hjem fra skolen fordi han ikke makter spesielle bolker i undervisningen, uten at skolen tar hensyn til situasjonen hjemme.

Flere av barna er helt avhengig av faste rutiner der det kan ta timer både å få dem opp om morgenen og i seng om kvelden, og også ellers av en konsistent og omfattende oppfølging i hjemmesituasjonen.

Mødrene sliter med disse barna samtidig som noen av dem også har egne helseplager. De rammes av den onde sirkel som vi har beskrevet ovenfor, som handler om svak utdanning, tunge jobber, helseproblemer, isolert bolig, transportproblemer og økonomi. Også innenfor denne rammen er det imidlertid påfallende at det er hensynet til barna, deres skolegang og aktiviteter, som først og fremst prioriteres av mødrene.

Barna og fedrene deres

For barna i *det første kullet* var det ikke uvanlig at kontakten mellom mor og far ble brutt under svangerskapet eller umiddelbart etterpå. Dette gjaldt for 40 prosent av de eldste barna. I et par tilfeller ble partneren avvist av mødrene, mens det mer vanlige var at fedrene bare trakk seg og forsvant ut av bildet. Noen av disse har hele tida befunnet seg i barnets og morens nærmiljø, men har ikke villet ha kontakt og har ikke villet gå inn i en farsrolle.

Når mødrene snakker om dette i dag, er det som en belastning for barna mer enn for dem selv. Det har gått lang tid. Slik de ser det nå, var forholdet ikke noe å bygge på. Det er barnets tap og savn av en far som opptar dem. De konfronteres med dette ikke bare ved generell bevissthet om hva en far betyr

for et barn, men også fra barnet selv som lever med savnet, og som har behov for å plassere ansvaret for dette på noen utenfor seg selv. Praktisk talt alle de mødrene som har opplevd dette bruddet med barnets far, har ønsket at barnet skulle ha kontakt med faren sin, og har gjort betydelige bestrebelser for å få det til. De har opplevd barnets sorg og savn som har vært vanskelig å håndtere. Vi tar fram et par eksempler på hvordan dette kan arte seg:

Jons foreldre har aldri bodd sammen. Far har ikke villet ha noe med mor eller barnet å gjøre, selv om de bor på samme sted. Jon får jule- og fødselsdagspresanger av besteforeldrene på farssiden, disse blir lagt i postkassen. Faren hører de aldri noe fra. De hilser hvis de møter ham, men han hilser ikke tilbake. Mor har forsøkt å engasjere faren i sønnens liv, som tilstelninger på skolen, men han har aldri dukket opp. Hun har bedt skolen sende foreldrehenvendelser ikke bare til henne, men også til faren, men han reagerer ikke på det. Astrid vet at dette har vært et problem for sønnen opp gjennom oppveksten; nå tror hun at han har gitt opp. Heldigvis har de nær og god kontakt med mors foreldre som bor i nærheten, og morfar har vært en god farserstatning for Jon.

Geir hadde heller ikke noe forhold til sin far de første årene. Da han ble noen år gammel forsøkte mor å få til kontakt. Hun ba barnevernet om hjelp til å få i gang en samværsordning, gjerne under tilsyn. Far sa ja til dette, men dukket ikke opp da avtalen skulle finne sted. Senere gjorde mor et par forsøk til, og fikk omsider i stand en avtale. Men nok en gang trakk far seg. Mor snakker varmt om sitt ønske om at sønnen skulle ha en far – en virkelig person – men det ble aldri noe av. Vi ser også eksempler på at barna selv har forsøkt å få kontakt med far og fars familie, men også dette uten resultat. En annen gutt tok direkte kontakt med farmor. Hun pratet med ham, visste godt hvem han var, men hun tok aldri kontakt tilbake.

Senere har mødrene fått flere barn, med andre partnere, og har gått inn i nye relasjoner. På det tidspunkt vi intervjuet hadde mødrene som nevnt til sammen 75 barn, gjennomsnittlig to barn hver. Dette utgjør en ganske stor gruppe i det vi har kalt det andre kullet.

I *det andre kullet* er situasjonen for barna annerledes. Svært få av disse barna er forlatt av sine fedre eller er uten kontakt med dem. Vi hører om delt omsorg, om regelmessig samvær og om ekspartnere og fedre som stiller opp

som barnevakt, eller som bidrar på andre måter. Kontakten er der, og praktisk hjelp forekommer i mange tilfeller.

Vi har ingen direkte kunnskap om eller innsikt i hva denne forskjellen mellom det første og det andre kullet skyldes, en endring vi finner hos bortimot halvparten av mødrene. I annen omgang, ved barn nummer to, ser det ut til at de har valgt mer ansvarlige menn enn tilfellet var ved første barn, menn som tar ansvar for barnet, og som stiller opp i en farsrolle.

Dette var noe vi så ved gjennomgangen av materialet, men som vi ikke så da vi intervjuet, og som vi derfor ikke har kunnet stille noen spørsmål om. Vi kan bare spekulere. Dels har det skjedd en utvikling i samfunnet generelt, spesielt med hensyn til farsrollen i årene som har gått, i retning av større aksept for delt omsorg og for ulike former for kontakt mellom foreldre og barn, d.v.s. endring i familiemønstre. Men vi tror også at de kvinnene det gjelder, har vært mer kritiske, de er blitt litt eldre og har hatt barnas beste mer bevisst for øyet, blant annet ut fra den erfaring de hadde fått. Dette framkommer i samtalene mer indirekte enn direkte, og blir derved en antakelse mer enn en påstand fra vår side. Mødrene gir uttrykk for å ha hatt barnets eller barnas behov og situasjon klarere for seg når de har gått inn i nye relasjoner. Det dreier seg om bedre selvfølelse og bevissthet om barnas betydning og plass i en familiesituasjon.

Noen har også større tro på seg selv og sin evne til å klare seg alene. Best ser vi dette hos de som forteller oss at de har valgt barnet eller barna framfor en partner, og enten har unnlatt å gå inn i, eller har arbeidet seg ut av forhold de ser som uheldig for barna.

Barna, mødrene og skolen

Ved siden av hjemmet er skolen den mest betydningsfulle arena for barna, og dermed også for deres mødre. Tilsvarende funn ser vi hos Thorød (2006). Hun peker også på lavinntektsmødrenes engasjement for at barna skulle lykkes på skolen. Thorød finner at det først og fremst var skolen som sosial arena som opptok mødrene, i den forstand at barna ikke skulle være utenfor, ikke skulle lide ved familiens svake økonomi, og at de skulle kunne være med på det som foregikk av aktiviteter og utflukter. Det samme gjør seg gjeldende også i vårt materiale, samtidig som også barnas læringsmuligheter tillegges stor vekt.

Som vi har sett under omtalen av barna er det store variasjoner mellom barna med hensyn til hvor mye hjelp og tilrettelegging de har hatt eller har behov for. Vel en tredjedel er lite krevende i så måte, mens de øvrige har behov for et nært samarbeid mellom foreldre og skolen og mange også for ekstra innsatsformer fra skolens side.

Et gjennomgående trekk ved intervjuene er mødrenes bevissthet om hvor betydningsfull skolen er i barnas liv, hvor viktig det er at de aksepteres og trives der, og at de har en situasjon der som gir grunnlag for læring. Dette er en holdning som for de aller fleste springer ut av egne vanskelige skoleerfaringer og ønsker om å hindre at barna deres må oppleve dette og dermed stille svakt i andre sammenheng.

Her ser vi en vesentlig forskjell mellom de kvinnene som ble intervjuet av Aamodt, Jørgensen og Amodt (2002) (enslige forsørgere i kontakt med hjelpeapparatet), og kvinnene i vår studie når det gjelder holdningen til barnas skolegang. Mens mødrene i den første studien var lite engasjert i forhold til skolen ut fra små forventninger til hva barna skulle få ut av den, var kvinnene i vårt utvalg aktive, pågående og til dels krevende overfor skolen. Mange av dem var bekymrede og sterke i sine bestrebelser på å få i stand nødvendige tiltak og med å få slutt på mobbing. De tok initiativ til kontakter både med skolen og når aktuelt også med andre instanser som de mente kunne bidra. Det siste gjaldt for eksempel leger med ulike spesialiteter og psykologer i eller utenfor barne- og ungdomspsykiatrien.

Selv om et par av mødrene er kritiske og misfornøyde med skolens innsats, er det generelle bildet at det samarbeides, og at barna får hjelp, ofte ved spesielle ordninger for de som har store vansker. Det kunne være leksehjelp, en forståelsesfull lærer som ga råd og tok hensyn, reduserte krav, at skolegangen deles med andre skoleformer, og i ett tilfelle med fulltids assistent.

Det store klagemålet er at det tar alt for lang tid å få gehør og å få noe i gang. Det er verdifull tid som kastes bort, noe som forsterker de vanskene barna måtte ha, og som derved krever ekstra pågang fra familienes side. Mødrene ble frustrert når det skortet på framdrift og koordinering, og i en del tilfeller der flere instanser var i bildet, hadde de selv krevd at det ble etablert en ansvarsgruppe.

Flere hevder for eksempel at de tidlig har merket at «*noe ikke var som det skulle*», og har tatt dette opp med helsesøster eller med lærer tidlig i skolegangen. De har følte seg avvist ved bagatellisering: «*Gutten er aktiv, det er helt normalt*». Denne gutten ble senere, på mors initiativ, diagnostisert med ADHD og medisinert.

En annen ble fortalt av skolelegen at datteren hennes hørte helt normalt, til tross for at moren visste at dette ikke var tilfellet. Mor fikk datteren undersøkt hos en privat spesialist som henviste til operasjon. Først etter det fikk jenta tilnærmet normal hørsel.

Det finnes også tilfeller der tilfeldigheter har spilt inn sammen med mors aktive linje, som tilfellet var for Jørn. Han ble mye mobbet for sine talevansker. I en episode i skolegården kom han i slåsskamp og gikk løs på en annen gutt.

Vi ble innkalt til rektor som forlangt at Jørn skulle gi den andre gutten, som også møtte med foreldre, en pen unnskyldning. Men da tente jeg og sa at den andre først måtte be Jørn om unnskyldning for all den mobbinga han og de andre hadde utsatt Jørn for gjennom flere år for talevanskene hans. Jeg fortalte dem litt om hvor vanskelig dette hadde vært, og at det nettopp var derfor Jørn endelig hadde tatt litt igjen og at det var det som lå bak.

Rektor forsto oss! Han fikk begge gutta til å be hverandre om unnskyldning. Rektor forsto at Jørn hadde spesielle vansker, at han trengte hjelp, og det ble fortgang i saken. Det ble opprettet en ansvarsgruppe, og rektor gikk selv inn som formann.

Nå er det selvsagt ikke slik at alle barna hadde problemer på skolen. Dette er spesielt aktuelt for de barna vi har omtalt som barn med store og sammensatte problemer. Gjennomgående for denne gruppa er den nære kontakten med hjelpeapparatet generelt, barnevern, PPT, barnepsykiatrien og medisinske spesialister av ulik art. Gjennom påtrykk fra slike kontakter har det iblant lyktes dem å få fortgang i arbeidet med tiltak på skolen.

Flertallet av mødrene har utviklet sin selvfølelse og sin aktivitetsberedskap: fra angst og hjelpeløshet til aktivitet i forhold som angår dem selv og deres barn. De har lært å ta initiativ og har utviklet evne til å mestre vanskelige situasjoner.

6 Nettverk

Forhold til egen mor

For småbarnsmødre, spesielt ved det første barnets fødsel, vil partner/barnets far, mors familie og særlig mormor, vanligvis utgjøre det nettverk der de har mulighet for å søke støtte og bistand i en ny og krevende rolle. Et slikt utgangspunkt er det langt fra alle i denne gruppa som har hatt.

Som på flere av de områdene vi har sett på i denne rapporten er spredningen stor og variantene mange når det gjelder form og kvalitet på mødrenes egne foreldrerelasjoner. Skalaen går fra gode forhold og mye støtte for opp mot halvparten, svak kontakt med lite reell støtte for noen og over til brudd og tapte relasjoner for omtrent en tredjedel av de intervjuede.

Mange forteller om godt forhold til foreldrene og om mye støtte. For de fleste gjelder dette mor. *«Jeg er av de heldige. Foreldrene mine bor i nærheten og jeg får støtte og masse hjelp»*. Et par andre snakker om foreldrene på samme måte: *«Jeg synes jeg har et godt nettverk, foreldre, venner og familie, spesielt søstera mi. De stiller opp, og det betyr mye for meg»*.

Noen få har vært sterkere knyttet til far, og har hatt ham som den faste støttespiller opp gjennom barndom og ungdom i familier der mor har vært fraværende eller ikke har fungert i foreldrerollen.

Den andre halvparten har hatt vanskelige og konfliktfylte forhold til sine mødre. For mange har forholdet vekslet i perioder. Noen har etter hvert bearbeidet relasjonen, eller har akseptert minussidene og godtatt en begrenset kontakt. Dette gjelder blant annet i flere tilfelle der mødre gjerne har villet at barna skulle ha kontakt med sine besteforeldre, selv om de for egen del har holdt god avstand.

Kontakt? Jeg vet ikke hva jeg skal si. Mor bare forlot familien da jeg var ti år gammel. Jeg ble boende hos far, og vi hadde et nært og godt forhold. Søstera mi flyttet til mor, men jeg ville ikke det. Mor ringer til meg ganske ofte, men jeg får bare en klump i halsen. Hun bare hakker på meg, irettesetter og kritiserer alt – det er bare en plage. Far døde for noen år siden, det ble veldig tungt for meg.

For en tredjedel av kvinnene er det snakk om brudd, eller bare perifer og negativ kontakt. Mor omtales av disse med bitterhet og savn, de har opplevd avvisning og fravær av aksept og oppmuntring. Det faller mange bitre utsagn, som: «*Hun brydde seg aldri*», eller «*Hun var periodedranker, og det var bare ikke noe å hente der*».

Edna forteller om seksuelle overgrep i familien over en lengre periode, og sier om sin mor:

Jeg veit ikke hva hun visste. Hun må ha visst noe, men hun grep aldri inn. Vi snakka aldri om det verken da eller seinere. Hun har hjulpet med barnepass noen ganger, men jeg kan ikke si jeg har noen følelser der. Fra min side er det helt kaldt, jeg synes hun har svikta totalt.

I en undersøkelse av familiesituasjonen for barn under omsorg finner Agnes Andenæs (2004) forhold som har store likhetspunkter med våre funn på dette området, til tross for forskjeller i utvalg. Det finnes eksempler, skriver Andenæs, på støttende nettverk, og spesielt er det mormor som har vært betydningsfull for moren selv og for barnet. Samtidig er det flere enn halvparten, omtrent som i vårt materiale, som har familier og mødre som ikke oppleves som støttende, og for hvem en underskuddssituasjon hva gjelder økonomi og andre ressurser ikke kompenseres ved bistand fra mødre og annet nettverk:

Her kan man verken regne med parkdress til jul eller tilbud om overnattinger og avlastning, som er ganske vanlig for andre familier med barn (Andænes 2004:26).

Flere studier av lavinntektsfamilier viser hvordan kvinnene her oftere enn de i normalgrupper gir uttrykk for at de ikke har tilstrekkelig støtte når det gjelder sykdom, og noen å snakke med om problemene sine, om barnet og om personlige bekymringer (Grødem 2008).

Når vi har valgt å ta fram relasjonen til egne mødre spesielt, er det som nevnt ovenfor, ut fra bevisstheten om betydningen av støtte i familierelasjoner når en får sitt første barn. Særlig gjelder dette når en er alene om ansvaret.

Samlet sett er det mye tristhet, savn og tomhet i intervjupersonenes omtale av sine egne mødre og hva de har fått i relasjonen til dem. Selv om en

del har hatt gode foreldreforhold, er det for de fleste langt mellom det de beskriver som sine egne mødres bidrag og til den moderne mormorrollen som vi ellers ser som vanlig for store grupper i dagens norske samfunn. Kanskje får vi nettopp på denne bakgrunn et grunnlag for å forstå gruppeledernes betydning for så mange av deltakerne. For mange har gruppelederne gått inn i et tomrom og vært alternative eller supplerende morsfigurer, eller i alle fall betydningsfulle støttespillere. De har vært omsorgspersoner og mennesker som har brydd seg og som har stilt opp.

Partnerrelasjoner

På intervjutidspunktet er ni gift og ni er samboere. Nitten er alene, hvorav fire er skilt og tre er enker. De som er gift, har holdt sammen over tid, gir uttrykk for at de er godt fornøyde, og beskriver situasjonen som stabil. Det samme gjelder noen av de som er samboere. Partene har felles barn, og de det er aktuelt for, har også langt på vei greid å ta inn tidligere barn i det nye forholdet. Blant samboerne er det imidlertid også flere som sliter med å finne balanse i forholdene sine og med å få til en god situasjon for barna. En del har på intervjutidspunktet lenge ønsket seg ut av en partner-relasjon og strever med det, mens noen allerede har brutt og har etablert seg alene.

Slik de formulerer seg, er begrunnelsene skåret over samme lest: De ønsker selvstendighet og større frihet. De ønsker seg bort fra det de opplever som mannens dominans, hans manglende interesse for barna, nedvurdering og kontroll, og i et par tilfeller også fra partnerens bruk av vold. Et hovedelement i dette er hensynet til barna. De ser at partneren ikke tilstreber å gi barna en tilstrekkelig god situasjon i hjemmet. Dette kan gjelde hennes barn fra tidligere forhold eller deres felles barn.

Økonomi spiller en stor rolle for hvordan mødrene har muligheter til å innrette seg. Et par av dem forteller at de først greide å ta skrittet ut alene etter at de hadde fått seg jobb og tjente egne penger. En annen snakker om barna:

Vi må kunne gi og ta. Det må gå begge veier å være i et forhold. Hvis mannen ikke aksepterer ungene dine, går det bare ikke. Det med barna er det viktigste.

Nok en beretning får vi fra en mor som forteller om hvordan vennene forsvant etter hvert fordi mannen var så sjalu. Han ble brutal når det toppet seg. Hun kunne aldri være med på noe. Hun forberedte oppbruddet over lang tid. Skjønte mer og mer hvordan barna forsto og hadde det vanskelig. Etter at de brøt opp er alt enklere og lettere selv om økonomien er trang. Hun har begynt å få vennene tilbake, har begynt på treningsinstitutt og ser lysere på livet.

Annet nettverk

Mødrenes situasjon nå er grunnleggende annerledes enn den var den gang da de var isolerte småbarnsmødre. De hadde kommet inn i og var blitt med i gruppene nettopp fordi de var isolerte og manglet omsorg, impulser og stimulering. Kontakten medlemmene i mellom har ikke holdt seg over tid. De fleste hadde følt en sterkere tilknytning til lederne enn til de andre deltakerne, og bare noen hadde opprettholdt venninneforhold som ble inngått i gruppetida.

Nå er de tolv år eldre og har barn i skolealder. Flere får støtte fra partnere eller ektefeller, selv om mange fortsatt bærer hovedansvaret for barna og for de praktiske oppgavene. Og ikke minst: Praktisk talt alle har vært ute i arbeidslivet, mange i opplærings situasjoner eller på skole, de har hatt ansvar utenfor hjemmet, har deltatt i foreldremøter, fagforeninger og andre forpliktende sammenhenger.

På tross av svake familierelasjoner er det i dag bare et fåtall som oppfatter seg selv som ensomme og sosialt isolerte. For de få det gjelder, er dette et hovedproblem, noe av det vanskeligste de har å slite med. Den vanligste grunnen til dette er det som beskrives som angstproblemer og lav selvfølelse som de aldri har fått bukt med.

De øvrige forteller om familie eller søsken, venner og arbeidsmiljø, og er fornøyd med det nettverket de har. Det berettes også om betydelig støtte ved langvarige og betydningsfulle relasjoner til mennesker i hjelpeapparatet som representerer stabile, trygge og hjelpsomme kontakter. Noen har tilknytning til etterverns- eller kontaktgrupper med utgangspunkt i tiltaks- eller behandlingsformer som de har vært engasjert i: Ettervern etter rusbehandling, psykisk

helsevern og selvhjelpsgrupper for overgrepsutsatte. Slike grupper spiller en betydelig rolle for de som forblir knyttet til dem og ellers har lite eller magert nettverk. Barnets besøksfamilier representerer også for noen en del av et ellers kanskje mangelfullt nettverk. Flere forteller med stor glede om hvordan besøksforeldre har tatt del i høytider og feiringer i familien.

Vi kan ikke vite hvilke forhold det er som hver på sin måte har bidratt til den bedre sosiale kompetanse og de bedre nettverksforhold som kvinnene legger for dagen. Mye ligger selvsagt i alderssituasjonen, naturlig utvikling og generelle læringsfaktorer og utfordringer som livet i seg selv byr på. Men vi kan likevel vise til hvordan flere av intervjupersonene, når vi snakker om endring og utvikling for deres egen del, ser tilbake på hva de fikk med seg i gruppene.

Jeg lærte en god del om meg selv – om å være sammen med andre. Det de andre fortalte om sine liv, gjorde veldig sterke inntrykk. Jeg var ganske «nedpå» selv. Men etter hvert opplevde jeg at jeg hadde en optimisme i meg. Jeg var god på å se muligheter både for andre og for meg selv. Jeg følte faktisk at jeg hadde noe å gi til andre, noe som ble en ny og helt annerledes grunnfølelse enn det jeg hadde med meg hjemmefra. Der var jeg bare mislykket og håpløs.

Det var tryggheten der, at alle kunne si noe. Jeg var så aleine – så redd for å komme meg ut i livet. Vi lærte mye om nettopp det, og nå har jeg et nettverk av gode venner.

Uten at vi direkte kan dokumentere eller beskrive betydningen av dette kan vi likevel vise til alle de uttalelsene vi har fått i intervjuene om hvor viktig det var for praktisk talt samtlige å ta del i et sterkt fellesskap gjennom noen år der det ble gitt omsorg, støtte, impulser og lagt til rette for ulike aktiviteter. Vi ser det slik at disse uttalelsene må tillegges stor vekt, ikke minst med tanke på hvordan mødrene framhevet at disse tilførselene beriket kontakten mellom mor og barn i perioden da barna var små.

Slike antakelser underbygges av Folkehelseinstituttets TOPP-studie³. De finner at et støttende sosialt nettverk gir en helsegevinst både for mødre og barn. Forskerteamet har bl.a. funnet at mødrenes sosiale nettverk er knyttet til problemadferd hos ettåringer. Dette mener de tyder på at vi kan oppnå langvarige helsegevinster hos barn gjennom å styrke det sosiale nettverket til mødre med små barn (Mathiesen 2007).

---

³ TOPP-studien (Trivsel og oppvekst, barndom og ungdomstid) har samlet inn spørreskjemadata om både forhold i hjemmemiljø og om egenskaper ved barn og foreldrene deres i seks omganger. Første gang var i 1993 da barna var 18 måneder, og deretter da de var henholdsvis to og et halvt år, fire og et halvt år, mellom åtte og ni år, mellom 12 og 13 år og mellom 14 og 15 år. I tillegg er ytterligere informasjon samlet inn om et underutvalg av familiene gjennom kvalitative intervjuer.

7 Forholdet til Barnevernet

Når vi ser på hele gruppa som ble intervjuet nå, ser vi at det store flertall har hatt kontakt med ulike deler av hjelpeapparatet: noen med Barne- og ungdomspsykiatrien, noen med Pedagogisk-psykologisk tjeneste, noen med psykolog eller psykiater og noen med forskjellige medisinske spesialistinstanser. Fellesnevneren er barnvernet. Bare seks av de 37 familiene har ikke hatt barnevernkontakt i årene som er gått siden Brukerundersøkelsen 1995.

De aller fleste har tatt kontakt selv og bedt om hjelp. De har ikke vært engstelige for å gjøre det. Mange refererer til at de fikk en annen og mindre fryktosom holdning til barnevernet gjennom å gå i mødregruppa. Alle gruppene var drevet i barnevernets regi, men administrert som separate enheter. I utgangspunktet skulle informasjon ikke gå fra gruppelederne til barnevernet, utover at gruppelederne selvsagt hadde den samme meldeplikt som alle andre når det gjaldt barn som levde i hjem der omsorgssituasjonen definitivt var for dårlig. Dette var praksis i de fleste gruppene. Noen steder ble det fattet vedtak etter lov om barneverntjenester som basis for at en mor fikk plass i gruppa. I vårt materiale gjaldt det to mødre for hvem omsorgsovertakelse allerede var på trappene da de begynte i gruppa, og som ble fratatt sine barn. Disse følte seg som tidligere nevnt spionert på og opplevde at de deltok under tvang.⁴

I gruppene ble det gitt generell informasjon om hvordan barnevernet fungerte, hva som ga grunnlag for omsorgsovertakelse, og hvilke tjenester eller tilbud barnevernet råde over. I alle gruppene var det mødre som hadde eller hadde hatt nærkontakt, og som kunne fortelle om sine erfaringer, og mange forteller i dag om diskusjoner de hadde omkring barnevernet som trussel eller som hjelpeinstans. De opplevde at myten om den store trusselen forsvant, og tok i mot da gruppelederne tilbød å hjelpe dem med henvisning til barnevernet for å få i gang aktuelle hjelpetiltak.

---

⁴ Forholdet mellom barnevernet og gruppene er behandlet i Temaheftet «Grupper for mødre og barn», Brostrøm 1995 og i rapporten «Fra samvær til sjølutvikling», Ustvedt Christiansen 1997.

I gruppene har de lært av lederne, lært av hverandre og av egne nye erfaringer. De er blitt tryggere på seg selv og på evnen til å mestre en situasjon som hjelpesøker uten å føle seg mistenkeliggjort og uten å måtte sette seg i forsvarsstilling.

Positive relasjoner

De fleste har følt seg møtt på en positiv måte da de tok kontakt med barnevernet. Dette reflekterer nettopp den bedre selvfølelse de har utviklet i forholdet til andre mennesker generelt og til hjelpeapparatet mer spesielt. De har hatt hva de selv omtaler som gode og tillitsfulle relasjoner.

Jeg var ikke redd for barnevernet – hadde faktisk full tillit. Det var greit å snakke med dem, og jeg fikk den hjelpa jeg ba om. Jeg visste jo om dem på forhånd gjennom kjente og gjennom gruppa. Folka der var stort sett fornøyde. Det viktigste var at de på barnevernet ikke var sånne som sto over deg – de var greie og rett fram.

Den kanskje høyest skattede kontaktformen har vært å ha en langvarig og stabil kontakt med en og samme person over tid, uten at dette har vært formalisert som noe «tiltak». Det har vært en bevissthet om et sted og en person å oppsøke i kriser og vanskelige situasjoner, for konkret hjelp eller bare for en å snakke med. Slike kontakter har også kunne hjelpe med tilbud som støttekontakt, avlastning, økonomisk hjelp og annet. Kontinuiteten tillegges stor vekt, idet flere omtaler skifte av kontaktperson som noe de aldri helt overkom.

Jeg bare orka ikke å begynne på nytt. Hun var så annerledes, jeg likte henne ikke, og vi kom liksom aldri i gang. Alt skar seg egentlig da jeg fikk ny kurator.

Slike uttalelser står i skarp kontrast til uttalelsene fra de som hadde hatt stabile kontakter:

Den ene gruppelederen hjalp meg til kontakt med en i barnevernet. Henne hadde jeg kontakt med over flere år. Hun var et godt menneske, hun lyttet og forsto og bakka meg opp. Det var hun som ordnet med besøkshjemmet, og det har funka veldig, veldig bra. Senere henviste hun meg også til en psykiatrisk sykepleier, en kontakt jeg fortsatt har. Jeg har vært så aleine, derfor har det vært godt å ha en å prate med.

Men det har tatt tid, det tar lang tid å bygge opp tillit – det er vanskelig, men det har gått.

Jeg har fått veldig bra hjelp. Jeg hadde en barneverndame som trodde på meg. Hun viste tillit, hadde forståelse og toleranse. Hun var enslig mor selv, det veit jeg. Ikke at hun snakka om det, det gjorde hun ikke, men jeg følte meg så trygg på at hun forsto. Hun vegra seg heller ikke for å ta i et tak rent praktisk – hjalp meg å flytte da jeg var veldig langt nede – da alt rakna for meg. Hun var en viktig støttespiller gjennom flere år.

Jeg ønska egentlig ikke noe hjelp fra dem (barnevernet). Da de foreslo besøkshjem for dattera mi følte jeg meg nesten tvunget til å gå med på det. Men så fikk jeg være med å bestemme hvem det skulle være, og fant en familie selv som jeg kjente litt til. Og det fikk jeg forståelse for. I ettertid må jeg bare si at uten dem veit jeg ikke om jeg ville klart det, det er sånn jeg føler det.

Konflikter med barnevernet

De som hadde vært i konflikt med barnverntjenesten, hadde andre historier å fortelle om sitt forhold til barnevernet. Konfliktene hadde sine utspring i situasjoner der barnevernet åpenbart ikke hadde full tillit til morens omsorg. To barn ble tatt under omsorg mens de gikk i gruppe. Disse mødrene hadde et underliggende konfliktforhold til barnevernet med bakgrunn i omsorgsovertakelse og den ydmykelse de hadde opplevd under selve barnevernsaken. Men – begge hadde etter hvert fått et godt forhold til barnas fosterforeldre. De erkjente at den omsorgen og den stimulering barna fikk i fosterhjemmene var bra for dem. Begge hadde også regelmessig samværsavtaler som de var fornøyd med.

For et par andre barn, som også hadde vært en tid under omsorg på frivillig basis, ble situasjonen ganske annerledes. Dette gjaldt konflikter om tilbakeføring eller mer langsiktig omsorg, der barnevernet gikk for det siste, men ikke hadde lykket. Disse sakene ble henlagt.

En av kvinnene som hadde vært til behandling i institusjon for sitt rusproblem, fortalte om sin konflikt med barnevernet. Hun var godt fornøyd med og glad for den behandlingen hun selv hadde vært gjennom. Hennes to barn hadde vært under omsorg, etter en avtale om at dette skulle være

midlertidig og at barna skulle hjem igjen dersom moren greide å overkomme sitt rusmisbruk.

Da behandlingen var over, fikk moren barna sine ganske fort tilbake, selv om det var tvil om hvorvidt hun ville greie å utøve tilstrekkelig god omsorg. Mor ser at det kunne være tvil om dette. Men i stedet for den støtten hun så sårt trengte i denne situasjonen, opplevde hun at:

Det føltes som de motarbeida meg – i stedet for å hjelpe meg. Det virka som de rett og slett ønska at jeg ville sprekke fortest mulig slik at de kunne ta barna vekk fra meg tidligst mulig, for å forhindre at de slo seg til ro hos meg igjen. Det var som om de ikke hadde noe tro på meg og ikke var noe fornøyde med at jeg greide meg så bra, for det føltes som om de prøvde å slå beina under meg.

Kampen kom etter hvert til å stå om barnevernets krav om at den yngste av barna skulle opprettholde kontakten med fosterforeldrene ved å være hos dem hver annen helg. Gutten protesterte høylydt med gråt og spark, og mor oppfattet hans motvilje som uttrykk for at han var redd for å miste henne igjen, slik han hadde gjort da hun ble innlagt og han selv ble plassert hos fremmede. Han var redd for en ny plassering og et nytt tap når han endelig var kommet hjem.

Dette synspunktet mente mor at barnevernet viste liten interesse og forståelse for. Barnevernet truet, slik hun oppfattet det, med å ta fra henne barna for godt dersom hun ikke ga seg på dette.

Og da orka jeg ikke mer. Jeg satt der overfor to saksbehandlere og ble bare helt overkjørt, og snakka masse og jeg oppførte meg på en måte som ikke akkurat styrket deres tro på at jeg kunne ta meg av barna. Men slik kan en jo oppføre seg når en blir pressa. Da kontakta jeg advokat, og det blei som jeg ville.

Det var en tøff tid med trang økonomi. Jeg gråt ofte, for det var perioder jeg ikke engang hadde råd til å kjøpe yoghurt til ungene. En gang spurte jeg barnevernet om hjelp til å kjøpe seng til minstemann på snart tre år som kun hadde sprinkelseng. Det fikk jeg avslag på, og når jeg da tenker på hva fosterhjem får av økonomi for å ha et barn, og hva jeg selv hadde å leve for da jeg skulle begynne på et nytt liv – ta hånd om barna og bygge meg selv opp igjen – da blir jeg virkelig sinna.

På intervjudtidspunktet hadde denne moren en samboer som var i jobb og selv var hun i ferd med å avslutte en treårig utdanning. Hun ville i jobb, og ville for all del at de skulle greie seg selv, uten offentlig støtte. Målet hennes var at de skulle bli så sterke at de ikke skulle trenge noe hjelp fra det offentlige.

Et tredje eksempel belyser et motsetningsforhold og hvordan barnevernet kan tale med flere tunger på samme tid og derved utvirke stor forvirring og usikkerhet. Dette gjelder en mor med tre barn. Mannen, far til barna, døde for noen år siden under dramatiske omstendigheter. Moren har over tid fått en god del hjelp fra barnevernet gjennom en saksbehandler hun hadde tillit til, og som hun syntes var trygg og hjelpsom. Etter et opphold i kontakten med barnevernet fikk hun vansker med sitt yngste barn, vansker hun satt i forbindelse med mannens død. Jenta var blitt klamrende og tyranniserende i forhold til henne. Barnevernet kom inn på nytt, nå ved en ny saksbehandler som moren ikke fikk noe godt forhold til:

Jeg savner Agnes veldig, hun jeg hadde før. Denne nye liker jeg ikke – det vil si – jeg har jo hatt flere – det er så mange å forholde seg til. Jeg blir aldri ordentlig kjent med noen. Hun jeg har nå er veldig kritiserende, hun mener visst at jeg ikke greier å oppdra ungene mine, de snakker om omsorgssvikt og om nettverk, jeg vet ikke hva de mener. Vet aldri hvor jeg har dem, det er stadig noe nytt. Det eneste jeg forstår er at de mener jeg ikke har hatt godt nok tilsyn til barna når jeg er på jobb.

Mor kan se at dette har vært et problem, fordi hun har hatt skiftende arbeidstider i jobber der hun har strevet med å klamre seg fast. Nå har hun en jobb i varehandelen der hun trives godt, en jobb hun er glad for. Men uten hjelp fra foreldre eller andre, har det vært vanskelig å få ting til å gå rundt, fordi hun ikke har muligheter for stabil arbeidstid der hun jobber. Barnevernet har satt inn to miljøarbeidere som kommer hjem til henne (beskrives som Parent Management Training-Oregon). De hjelper henne med å få orden på rutine og med å sette grenser for datteren,

Dette forstår jeg, og dette har jeg nytte av. De er kjempefine, de roser når noe er bra og støtter opp. Jeg får følelse av at de synes jeg er ok – og at dette greier jeg. Det er blitt mye greiere hjemme. Men, så er det barnevernet på den andre sida. Når jeg møter der, er det bare kritikk, de

er så mistenksomme. Det er vanskelig at det er så stor forskjell, jeg blir så forvirra.

Moren ønsker å løse problemet ved å få oppnevnt en arbeidsgruppe:

Jeg har bedt om at vi alle kan møtes f.eks. hver 14. dag, alle som er i bildet, og at vi kan snakke sammen. Veit ikke om jeg får det til, men dette vil jeg. Jeg orker ikke disse forskjellige signalene, dette vil jeg satse på.

Sett i forhold til de mange som forteller om et godt forhold til barnevernet, om tillit og støtte, representerer de konflikteksemplene vi har trukket fram bare et lite mindretall. Det er imidlertid spesielle grunner til å feste oppmerksomhet ved nettopp disse, fordi de kaster lys over mødrenes oppfatninger og reaksjoner i motsetningsforhold.

Et av de avgjørende spørsmålene må bli hvorvidt barnevernet genuint er innstilt på å lytte og forstå for å finne fram til den beste måten å hjelpe familiene på. Slik vi har forstått de eksemplene som ble lagt fram, var faktisk grunnlaget for samarbeid til stede fra mødrenes side. Det kan tenkes at dette blir oversett hvis det har en litt annen valør, eller bygger på et noe annet grunnlag enn det barnevernet selv formulerer. En må dermed spørre seg om hvorvidt barnevernet faktisk lytter, forstår og tar hensyn til det mødre presenterer og som de ser som sine problemer. Gjør barnevernet alltid det – eller kan det være slik at barnevernet har sine egne agendaer, slik mødre kunne oppleve det, som de vil ha igjennom, kanskje med utilstrekkelig refleksjon og forståelse for familiens egne problemstillinger, opplevelser og muligheter?

Positivt opplevde innsatsformer

Blant alle de som var godt fornøyde med barnevernets bistand, var det tre innsatsformer som særlig utløste positiv omtale.

Det ene var en *langvarig og stabil kontakt med en og samme barnevernarbeider som de hadde en god relasjon til*. Det ble fortalt om en person som lyttet, forsto og godtok de vanskene de beskrev. De som har hatt slik kontakt, verdsatte dette meget høyt. Dessverre var det flere som hadde hatt behov for stabile kontakter, men som aldri fikk det, på grunn av

gjennomtrekk i stillinger i barnevernet. Skifte av saksbehandler er et gjennomgangstema for de som ikke har vært fornøyd med sin kontakt i barnevernet. De har ikke greid å overkomme et skifte, har ikke orket å gå i gang på nytt og gjøre en ny person kjent med alle viderverdighetene i sine liv.

Det andre positive tiltaket var *besøkshjem*. Dette er kanskje den mest brukte tiltaksformen, og hadde flere positive virkninger sett fra mødrenes side. Det var en avlastning for den familien som fikk anledning til å sende ett av barna på besøk dit det gjerne ville dra. Dette ga anledning, forteller noen, til å gi litt ekstra oppmerksomhet til andre barn i familien som også hadde behov for det. Et annet, og kanskje enda viktigere poeng, var at det kunne bli knyttet bånd mellom familiene, slik at besøksfamilien gikk inn i barnets familie «*nesten som besteforeldre*», eller som et utvidet nettverkselement. Barnet hadde vært med på ferie, besøksfamilien var viktige gjester i barnets konfirmasjon og ved andre høytider, og ett barn hadde bodd en tid hos besøksfamilien mens moren hans gikk på kurs på en annen kant av landet. Alle de barna, med unntak av ett, som hadde hatt besøkshjem, opprettholdt kontakten over tid, også etter at den formelle ordningen med økonomisk dekning fra barnevernet hadde opphørt.

Eksempelvis oppsto en ganske spesiell situasjon for en gutt som var ene-barn, og som knyttet seg til besøksfamiliens datter, som også var enebarn. «*Han ble som en lillebror for henne*». Denne gutten, som nå er tenåring i ungdomsskolen, fulgte nøye med i besøkshjem-søsterens liv da hun etablerte seg som student i Trondheim. For student, det ville han også bli, og helst i Trondheim. Han reiste og besøkte henne der, det var hans første utflukt alene ut i verden og hans første reise med fly. Hans mor uttalte om dette:

De menneskene har gitt oss veldig mye – jeg er glad for at han har idealer og drømmer.

En tredje arbeidsform som må framheves, er omtalen av *ansvarsgruppe*. Dette er ikke noe tiltak i vanlig forstand, men en måte å involvere samarbeidspartnere på, inklusive den aktuelle familien. Det er en måte å framtvinge koordinering og samarbeid på når flere instanser eller personer er aktive med hver sine ulike perspektiver i forhold til en og samme familie, ett og samme barn. Slik vi hører om denne arbeidsformen fra mødrene, er den egnet til å fremme familiens synsmåter og vurderinger og til å fremme framdrift og tempo i

saksbehandlingen. De som er med i slike grupper, synes det fungerer bra. Vi hørte ikke om noen mødre som vegret seg eller var engstelige for å møte, tvert i mot var ansvarsgruppe ønsket av de fleste. Ikke sjelden er det familiene selv som tar initiativet, i enkelte tilfeller ble det endog fremmet som et krav.

Den rollen som flere av mødrene setter seg selv i som aktør og pådriver, korresponderer med hva Mona Sandbæk beskrev i sin artikkel «*Foreldre som aktører i kontakt med hjelpeapparatet*» (Sandbæk 2000). De foresatte fikk en sentral rolle som koordinatorene. De representerte stabiliteten og kontinuiteten i møte med ulike instanser, profesjoner og personer, og de forsøkte å skape en helhet i hverdagen ut fra de ulike oppfatningene om hva som ville gagne barna deres.

At disse tre innsatsformene trekkes fram reduserer ikke betydningen av andre hjelpetiltak som også var aktuelle, og som familiene også satt pris på. Dette gjelder støttekontakt, økonomisk hjelp til spesielle formål, og i enkelte kommuner en godt koordinert og samlet innsats.

Vi avslutter dette avsnittet om barnevernet med en beretning som en av mødrene ga fra sin kommune (mindre landkommune) der det var lagt opp et samlet og koordinert program for familier og barn med ADHD-problemer:

Vi har en sønn som har ADHD. Dette ble konstatert da han var 3 år gammel. Han og vi har fått god oppfølging. Kommunen har et eget fritidstilbud, en gruppe for gutter med lignende problemer, ledet av to mannlige gruppeledere. Der elsker sønnen vår å være. De drar på skauen, de fisker, griller og er ute med hodelykter om kvelden. Nå skal de på hyttetur med overnatting. Da blir de hentet og etterpå brakt hjem.

Jeg går selv til psykolog for å få hjelp, spesielt med å takle gutten vår, og det er kommunen som betaler egenandelen for timene. Vi foreldre har også fått tilbud fra kommunen om å være med på samlivskurs for foreldre som har lignende problemer, sånne med barn som har ADHD. Vi har ikke vært med enda, men det er så godt å vite at tilbudet er der.

Men vi er med i ansvarsgruppe, der er alle med som er inne i bildet.

Ja, han har store vansker i skolen. Men de er flinke til å ta hensyn til ham. Læreren sier at leksene ikke er vårt problem, altså foreldrenes, det tar han seg av selv.

Kommunen har vært fantastisk, de stiller virkelig opp for oss, og det kjennes trygt.

8 Et samlende eksempel

Eksemplet i dette kapitlet kan illustrere sammenhengen mellom flere av de utfordringene vi har tatt opp i de foregående kapitlene: Hvordan i utgangspunktet lav utdanning, en krevende livssituasjon og et manglende nettverk legger store begrensninger for muligheter på arbeidsmarkedet. Helsemessige konsekvenser av en tung jobb som utløser en vanskelig økonomisk situasjon. Praktiske og økonomiske utfordringer som gjør det vanskelig å komme tilbake i jobb. Om det å stå alene, og sist, men ikke minst, om en vilje og en evne til å prioritere og å stå opp for sine barn, og et sterkt ønske om å klare seg selv. Vi skal fortelle om Anne.

Anne er alene med to barn på 11 og 14 år. Hun og barnefaren flyttet fra hverandre for mange år siden. Barna har vanlig samvær med faren som har ny samboer og et nytt barn. Det yngste barnet til Anne har ADHD og krever mye oppfølging. De siste 11 årene har Anne leid en bolig som blir dårlig vedlikeholdt, men der husleien er akseptabel. Hun forsøker selv å pusse opp og holde i stand boligen så godt hun kan. Boligen ligger usentralt til når det gjelder offentlig kommunikasjon, med bussforbindelse tre ganger om dagen. Anne har en gammel bil som ikke er helt til å stole på.

Anne forteller at hun hadde stort utbytte av å gå i mødregruppa, hun fikk selvtillit, «*det var der det hele starta,*» sier hun. Hun fremhever kontakten med gruppelederne, spesielt den ene som hun også har hatt kontakt med etter at hun sluttet i gruppa. Den støtten denne gruppelederen representerte, betydde mye for henne i en vanskelig periode med det yngste barnet. Det var godt å ha noen å snakke med om bekymringene for en overaktiv liten jente som klatret på alt som var, og som ikke ville sove.

Anne tok selv initiativet til å få barnet utredet da hun begynte på skolen. Hun hadde skjont i flere år at det var noe galt, uten at hun ble tatt alvorlig av de hun henvendte seg til, og uten at hun hadde fått noe hjelp. Etter hvert ble problemene akseptert, og de siste fem årene har barnet brukt medisiner. Det har fungert bra. Nå har de møter med skolen og barnevernet hver fjerde måned.

Det å være alene med et barn med ADHD setter sitt preg på livet. Anne har vært nødt til å ta hensyn til det i mange sammenhenger, både når det gjelder utdanning og arbeid og privatliv for øvrig. Bortsett fra gruppelederen som var hennes støtte de første årene, har hun hatt få støttepersoner rundt seg. Foreldrene hennes som er skilt, bor begge i nærheten, men har representert lite støtte praktisk og emosjonelt. Det å få hjelp til barnepass når barna var små, kunne hun bare glemme. Anne forteller at hun hadde en kjæreste i en kort periode, men det gikk ikke, det ble for krevende og for vanskelig. Hun har måttet prioritere det som har vært viktigst for henne, og det har vært barna. «Kanskje det blir en tid for kjæreste senere i livet,» sier hun, samtidig som hun innrømmer at hun savner en å dele sorger og gleder med fra tid til annen.

Hun startet med å jobbe som assistent på et arbeidssenter mens hun gikk på mødregruppa. Det var ikke full jobb, og i begynnelsen fikk hun ikke lønn, det ble sett på som arbeidstrening. Det eldste barnet gikk da i barnehage. Hun jobbet der i flere år, men sluttet for å begynne på et tremåneders kurs i teori og praktisk butikkarbeid. Etterpå fikk hun jobb i en klesbutikk. Det var en jobb hun likte godt, men arbeidstida passet dårlig med å ha omsorgen for to barn. Hun sluttet der og fikk en 80-prosent-stilling innenfor varetransport. Det var også en jobb hun likte, og som lettere lot seg kombinere med ansvaret for barna. Det ble mange tunge løft, og det endte opp med en alvorlig belastningsskade. Hun gikk sykemeldt i nesten et år, syntes det var forferdelig, opplevde at hun begynte å miste selvtilliten, og ble redd. Slik kunne hun ikke fortsette, og hun oppsøkte selv trygdekontoret med ønske om å kunne begynne på en utdanning. Nå har hun tatt treårig utdanning innen kontorlag, IT og markedsøkonomi, og har likt det veldig godt. Egentlig har det vært godt for barna at hun for det meste har gått på skole og ikke jobbet disse tre årene. Hun har stort sett kunnet være der for barna. Alle tre har sittet sammen og gjort lekser, og det har vært lettere å følge opp i forhold til det yngste barnet med ADHD.

Det siste året har hun vært jobbsøker og har nettopp avsluttet et jobbsøkerkurs. Hun startet med å søke kontorjobber som hun nå er kvalifisert til, og de siste tre månedene har hun søkt på alle typer jobber. Det har vært mange søkere til hver stilling, og hun har vært innkalt til tre intervjuer. Problemet er at det er vanskelig å få vanlig arbeidstid, og det er nødvendig

for barnas del. Hun kan ikke jobbe om kveldene eller i helger. Ideelt sett burde arbeidsstedet ligge i noenlunde nærhet til hjemmet, slik at hun kunne ha mulighet til å benytte bussen. Hun ser problemene med å gjøre seg avhengig av den gamle bilen for å komme til og fra jobb. Dette siste er likevel det som trolig blir resultatet, for det blir nok vanskelig å få jobb i nærheten. Egentlig burde hun ha flyttet til et mer sentralt sted, men økonomien setter en stopper for muligheten til å bytte bolig. I tillegg kommer tanken på barna, deres nettverk, og den viktige kontakten med skolen og hjelpeapparatet.

Hun forteller at den eldste klarer seg bra på skolen, og har mange gode venner. Den yngste har hatt problemer med å få seg venner: «*Hun har vært så intens – hun nesten kvalte dem, så de ble redd henne, og det sitter i. Hun har fått et stempel på seg som hun ikke blir kvitt – at hun er umulig og håpløs*». Jenta har også store problemer med å konsentrere seg, og sliter på skolen, selv om det går noe bedre etter hvert.

Anne har de siste årene levd på attføringspenger. Sammen med bidrag fra barnefaren har hun hatt vel kr 11000 pr. måned å klare seg for. Utbetalingsene får hun fire ganger pr. måned, noe som gjør at hun hele tida blir liggende på etterskudd. I 2005 hadde hun en netto inntekt på kr 110.000. Hun forteller at hun for første gang må over på sosialhjelp hvis hun ikke klarer å skaffe seg arbeid innen utgangen av måneden, og den tanken trives hun ikke med.

Hun og barna har måttet lære å klare seg med lite, og det går hvis ikke de får ekstra utgifter. Et par ganger har hun måttet be om hjelp fra foreldrene sine, men det er ikke lett. Dårlig økonomi får også konsekvenser for hva barna kan delta på. Begge har gått på håndball i flere år, men nå klarer hun ikke disse utgiftene mer. Barnefaren er ikke interessert i å være med på å dekke utgifter til aktiviteter. Men de er begge med i skolekorpset, og det er hun stolt av. Hun forteller at det yngste barnet med ADHD fikk tilbud om et ferietilbud gjennom barnevernet, dette takket hun ja til på betingelse av at den eldste også fikk være med. Det skal ikke være noen forskjellsbehandling. Både hun og barna er flinke til å lage ting og det har vært til stor hjelp blant annet når det er snakk om fødselsdagsgaver. Hun er kry av at de har klart å spare til å reise på ferie sammen hvert år. Da drar de på campingtur, gjerne til Vestlandet sammen med en venninne og hennes barn.

Anne er en kreativ og initiativrik person med et stort vennenettverk. Hun blir sett på som en sterk kvinne, en støttepilar som mange kommer til med sine problemer. Selv opplever hun ikke at hun har noen å snakke med hvis noe blir virkelig vanskelig, og det savner hun. Tidligere brukte hun gruppelederen, men det er så lenge siden nå at hun syntes det er vanskelig å bry henne. Mange ganger lurer hun på hvor hun henter sin styrke fra. «*Men når du er i det, så har du ikke noe valg.*» sier Anne og legger til at hun er heldig som har to flotte unger som hun er kjempestolt av.⁵

---

⁵ Når vi referer til mødrenes situasjon, forholder vi oss selvfølgelig til det som var tilfelle da de ble intervjuet, men det er fristende å gjøre et unntak. Da «Anne» fikk manus tilsendt for godkjenning kunne hun fortelle oss at hun etter tre måneder på sosialhjelp fikk seg en godt betalt jobb i nærheten hvor hun får benyttet utdannelsen sin. Hun har kjøpt seg en nyere og bedre bil, og hun har flyttet til en mye bedre bolig ikke langt unna der hun bodde før, og barna har kunnet begynne med håndball igjen.

9 Oppsummering og vurdering

Det problemkomplekset som står klart fram i denne studien, er sammenhengen mellom svak skolegang, ufaglærte jobber med tung fysisk belastning, uregelmessige arbeidstider, helseproblemer og lav lønn. Dette er en utgangsposisjon som det skal mye pågangsmot, utholdenhet, optimisme og vedvarende bestrebelser på å arbeide seg ut av, eller finne seg til rette med.

De fleste deltakerne i gruppene må betegnes som lavinntektsforeldre. Flere undersøkelser av sammenheng mellom lav inntekt og helseforhold peker i retning av at lavinntektsforeldre oftere har helseplager enn folk i et kontrollutvalg hentet fra den alminnelige befolkning. Elstad (2004) finner at alenemødre, både de yrkesaktive og de ikke-yrkesaktive, rapporterer et forholdsvis stort omfang av psykiske plager og svekket livskvalitet. Han konkluderte slik:

En hovedkonklusjon i dette kapitlet er at foreldrene i lavinntektsutvalget er mer rammet av helseplager, både somatiske og psykiske, enn foreldrene i et utvalg barnefamilier som har en typisk inntektsfordeling. De to «levetårordene» – lav inntekt og dårlig helse – henger altså sammen, de opptrer ofte i sammenheng (Elstad 2004:87).

Disse funnene bekreftes i Elstad 2008. Syltevik (referert i Danielsen 1998. s. 31) framhever at enslige mødre med lav utdanning stort sett har jobber som ikke lar seg kombinere med barnepass.

Mer generelt peker erfaringene fra prosjektet Barns levekår (Sandbæk (red.) 2004, 2008) på en rekke områder der lavinntektsfamilier med barn skiller seg fra barn i familier med vanlige inntekter, ved at de har større problemer. Vi viser også til Skeviks artikkel (2005). Sett i en større sammenheng er belastningene og problemene for mødregruppens deltakere mange og alvorlige.

Når vi skal se på det langsiktige utbyttet av gruppedeltakelsen – må vi derfor nok en gang gå tilbake til hva utgangspunktet var, hvilken situasjon flertallet av deltakerne hadde da de begynte i gruppa, og hvilke faktiske forhold vi derved legger til grunn for våre vurderinger. Selv om det var

variasjoner både i bredde og tyngde med hensyn til hvilke problemer kvinnene hadde, og hvor de befant seg forut for gruppene, er det samtidig klare fellestrekk som dominerte bildet: Isolasjon, økonomi basert på overgangsstønad, svak skolebakgrunn, begrenset sosial kompetanse, mye angst og vansker med å stå opp for seg selv. Det siste er et trekk som de fleste snakket en god del om i intervjuene. Dette er elementer som alle inngår i de ovenfornevnte forskningsrapporter.

Disse forholdene tatt i betraktning finner vi at situasjonen for de aller fleste av våre intervjupersoner er mer positiv og løfterik med hensyn til videre utsikter enn hva den omtalte forskningen skulle tilsi. Blant annet er en høy andel i utdanning, under opplæring eller i arbeid.

Basert på mødrenes egne uttalelser er det gode grunner til å hevde at det de har fått i gruppene har bidratt vesentlig til at de er kommet dit de er i dag. Dette gjelder deres bedrede selvfølelse, deres mestring på mange nye områder og deres utadrettede aktivitet, ikke minst omkring opplæring og arbeidsmuligheter. De er flinkere til å søke og bruke hjelp, og er utadrettede og aktive både i forhold til barna og deres skolegang, og på egne vegne.

Gjentatte ganger i denne rapporten viser vi til endringer som vi tilskriver kvinnes bedrede selvfølelse. Vi har ikke noe direkte mål for dette. Men vi baserer oss på den forskjell i omtale av seg selv som vi finner hos nesten alle, endringen fra slik de var før de begynte i gruppene (gjengitt mer inngående i Brukerundersøkelsen 1995) til den måten de framstiller seg selv på og framstår på i dag.

Vi knytter den positive utviklingen først og fremst til relasjonen til gruppelederen og til kvalitetene i det miljøet de fungerte i. For mange har dette fungert som en erstatning for savn i forhold til egne foreldre og særlig hos sine mødre under oppveksten. Selv om det kunne være enkelte ting noen av mødrene fant skremmende i begynnelsen, har vi undret oss over at kvinnene så lett har kunnet nyttiggjøre et tilbud om omsorg og støtte uten merkelig skepsis og tilbakeholdenhet. Men det har de faktisk gjort. Det er rimelig å se dette i sammenheng med at det ikke ble stilt store krav til dem da de først kom inn i gruppa. De ble gitt tid og rom for observasjon og passivitet og forsiktig utprøving, slik at det var opp til dem selv å vurdere om de ville bli der eller ikke, forholde seg reservert eller komme tilbudene i møte.

De har fått aksept og bekreftelse og er blitt sett som verdifulle personer med potensiale for utfoldelse og ny læring. Alle hadde noe å bidra med som de fikk bekreftelse ved, og de fikk mot til å gi seg i kast med utfordringer de tidligere hadde avvist på grunn av utrygghet og manglende selvtillit. Vi har hørt en rekke eksempler på økt mot og aktivitet. Eksempelene strekker seg fra det helt enkle: Bruke offentlige transportmidler, gå på offentlige kontorer, sitte ved matbordet sammen med andre, og over til det mer krevende: ta imot en klem og direkte omsorg, gå inn i gi-og-få-relasjoner, begynne på kurs eller skole og legge planer for egen tilværelse på egne ben. Mødrene er blitt tilført omsorg, nye erfaringer er høstet og er blitt innarbeidet, læring har skjedd ved prøving og feiling, progresjon og regresjon, i et klima som har gitt grunnlag for utvikling og forandring.

Dette er i overensstemmelse med det teoretiske grunnlaget for gruppene som ble beskrevet i kapittel 2. Gruppeledernes tålmodighet, naturlige kombinasjon av omsorg og stimulering og fravær av kortsiktige krav til resultater og mål synes å ha vært viktige elementer i den type relasjon de har tilbudt. Gruppeledernes grunnlag har ligget i deres egne liv og erfaringer, en forståelse av livets kompleksitet, og en aksept av tidsfaktorens og dermed modningsfaktorens betydning. De har ikke gått inn i en behandlingsrelasjon til deltakerne, men i en mer langsiktig og emosjonelt nærende utviklingsrelasjon der støtte og stimulering har vært de viktigste elementene.

Det er to mer avgrensede områder der vi mener å få beskrevet virkninger som kan sies å være forebyggende i forhold til mer alvorlig problemutvikling. Begge har å gjøre med barnas situasjon og utviklingsforhold. Det ene gjelder spørsmålet om omsorgsovertakelser ved tvang, selve det ultimate uttrykk for en meget alvorlig problemsituasjon i et foreldre–barn-forhold. Flertallet av barna i utvalget var ikke i noen direkte faresone for dette, men for mange var situasjonen den at de ble rådet til å begynne i gruppa nettopp for å forhindre at en utvikling i denne retningen skulle finne sted. Denne intensjonen ble realisert, slik at vi kan slutte at forebyggingen var virksom, uten at vi derved vet hva som ville ha skjedd uten gruppetilbudet.

De få barna som ble tatt under omsorg ved tvangsvedtak, og som er omtalt tidligere, hadde allerede en sak på trappene da de begynte i gruppa, noe de aktuelle mødrene var klar over. De kunne ikke nyttiggjøre seg av

gruppetilbudet. Deres skepsis og kanskje berettigede følelse av å være under oppsikt har stått i veien for et nødvendig tillitsforhold til lederne og de andre deltakerne. Uten at vi kan være helt kategorisk på dette punktet, peker det i retning av at deltakelsen, for å kunne gi fullt utbytte, bør være frivillig og ikke fungere som en observasjonsperiode for barnevernet.

Fire barn har vært frivillig plassert utenfor hjemmet for kortere perioder. Disse er tilbake hos sine foreldre, mor eller far. For det ene barnet skjedde dette etter hva moren selv opplevde som en opprivende kamp med barnevernet. I det andre tilfellet foregikk tilbakeføringen uten problemer, og her kan gruppedeltakelsen tenkes å være medvirkende til resultatet. Noe tilsvarende kan også være tilfelle for flere av de som har opplevd et positivt forhold til hjelpeinstansene. Gruppedeltakelsen la grunnlag for et aktivt forhold til hjelpeinstanser som kunne bidra i positiv retning for barnet. Dette gjelder spesielt barnevernet. I gruppene ble det gitt informasjon om barnevernets vurderingsmåter og hjelpeformer, det ble snakket og diskutert, og deltakerne utvekslet erfaringer med hverandre. Flere fikk også direkte hjelp av lederne til å tenke gjennom hva de ønsket og hadde behov for, og med å ta den nødvendige kontakten. Dermed var grunnlaget lagt for samarbeidsforhold, for å bli møtt på en positiv måte og for å bli imøtekommet med hensyn til hva de ønsket. Dette kan sees i sammenheng med en bedret relasjonskompetanse som kommer til uttrykk ikke bare i forhold til barnevernet, men også i andre sammenhenger og mer generelt. At noen få har kommet i konflikt med barnevernet reduserer ikke det generelle inntrykket av tillitsfylte relasjoner.

Det andre forholdet som står som et klart forebyggende element, gjelder mødrenes aktivitet og pågang generelt, og spesielt for å få i stand tilfredsstillende forhold for sine barn – med hensyn til bolig, levestandard, sosial deltakelse og aller mest når det gjelder skolen. Da deltakerne ble spurt i brukerundersøkelsen for tolv år siden om hva de ville legge vekt på i årene framover, snakket mange om hvordan de ønsket å legge livet til rette for barna, med stor vekt på stabilitet og bolig i et tilfredsstillende boområde. Dette er intensjoner de har fulgt opp. Hva de ser som det beste for barna beskrives som en rettesnor for mødrene både når det gjelder bolig og forhold til partnere. Mødrene forteller også om hvordan de selv med meget svak

økonomi legger vekt på at barnas aktiviteter og sosiale deltakelse ikke skal lide på grunn av økonomien.

Det er særlig i deres beskrivelse av forholdet til barnas skolegang at mødrene fremstår som aktive og initiativrike. De er ikke redde for å henvende seg til skolen, og heller ikke for å be om at barna får den hjelp de trenger.

Aamodt, Jørgensen og Aamodt fant i sin studie av enslige mødres forhold på en rekke områder at barnas skolegang og eventuelle lærevansker ikke opptok eller bekymret mødrene i særlig grad. Forfatterne fortolket dette «*i lys av deres egen vanskelige skolehistorie og en manglende forventning til barnas muligheter for å lykkes bedre*» (Aamodt, Jørgensen og Aamodt 2002:195).

Den mer engasjerte og aktive holdning på dette området hos mødrene i vår studie sees som uttrykk for ervervet selvfølelse og et høyere ambisjonsnivå på barnas vegne. Om vi ikke ene og alene kan tilskrive dette deres liv og erfaringer gjennom flere år i gruppene, må vi på bakgrunn av mødrenes uttalelser kunne tillegge dette betydelig vekt.

Vi må videre trekke fram at deltakerne i Brukerundersøkelsen 1995 spesielt poengterte betydningen av å ha lært å be om hjelp, noe de tidligere hadde vegret for og sett på som nesten utenkelig. Denne gevinsten har holdt seg over tid. Den vises ikke bare i forhold til barnas skolegang, men også i andre sammenheng, som f.eks. å søke psykologhjelp og å kontakte andre hjelpeinstanser utenfor det vanlige offentlige hjelpeapparatet der de har ment at de vanlige kanalene ikke strekker til. De fleste har fått bekreftet verdien av og betydningen av sine bestrebelser og opplever tilfredshet ved dette.

Ikke minst gjelder dette som nevnt tidligere, aktiviteten og pågangen i forhold til barnas skolegang og skolesituasjon. Sett i et samlet perspektiv er mangel på skolegang det kanskje mest utslagsgivende problem for mødrene, og det som i overveiende grad preger deres liv i dag. Den sikreste måten å forebygge at barna skal få de samme vanskene som de selv har hatt, må naturlig være å sørge for at de får bedre lærings situasjon, lengre tids skolegang og et bedre utgangspunkt for arbeids- og yrkesliv enn hva de selv har hatt. Problemene her, med svak skolebakgrunn, har for mødrenes del representert en betydelig del av den tunge bagasjen de bærer på, noe de klart får erfare ute i arbeidsmarkedet.

Når flere, til tross for egen aktivitet og mange anstrengelser for «å få hjulene til å gå rundt» i det daglige, likevel opplever at de strever og ikke helt får det til, skyldes dette den tidligere omtalte kombinasjon av egne helseproblemer, barn med spesielle og omfattende vansker, usikre og uregelmessige arbeidsforhold og svak økonomi knyttet til attførings- og andre trykkesituasjoner med lave stønader.

Som en utfylling av dette bildet må vi også trekke fram noen andre aspekter. Til tross for at mange hadde en vanskelig situasjon, ble vi slått av den motivasjon, innsatsvilje og optimisme som ble lagt for dagen, formulert som ønsket om å kunne stå på egne ben, klare seg selv og ikke være avhengig av trykkesituasjoner. Bestrebelsene gjaldt å finne fram til en jobb de kunne mestre, som de kunne holde på, og som kunne gi en form for trygghet. De som led nederlag, i skolegang eller i jobbforsøk, forsøkte igjen, og flere var i gang med yrkesutdanning på bakgrunn av omfattende praksis. Også de fem som hadde uførepensjon, opprettholdt en viss arbeidsaktivitet, gjerne på deltid, enten som frivillig innsats eller med noe tilfeldige betalingsformer.

Også disse resultatene kan vurderes i sammenheng med gruppevirksomheten som stimulerte til mestring. Det ble bevisst og klart lagt opp til anstrengelser for nettopp å styrke mødrenes opplevelse av å kunne klare, kunne mestre, og at de kunne lære. Ganske mange av deltakerne holdt kontakten med gruppelederne etter at de hadde sluttet i gruppa, nettopp omkring sin skolegang. De har tatt kontakt for å fortelle, få bekreftelse og stimulering til å fortsette å bevege seg på en vei som har vært vanskelig og krevende for dem.

Hvilken orientering en enn måtte ha, og selv om en må være forsiktig med enkle årsaksforklaringer, skal det godt gjøres å underkjenne verdien av og virkningene av den tilknytning som bortimot alle deltakerne har hatt til sine grupper og gruppeledere, og det dette tilførte dem selv og deres barn i de første årene med små barn. Mødrenes beretninger styrker inntrykket av at kontaktene de hadde i gruppene både til lederne og til andre deltakere, har representert en trygg og stimulerende langtidskontakt gjennom vanskelige år der de hadde få eller ingen andre å få støtte fra, praktisk eller emosjonelt. Denne kontakten oppfattes som avgjørende av kvinnene selv, aller mest som trivsels-, lærings- og stimuleringsmessig grunnlag som de fikk i de årene de

var med, ikke bare for dem selv, men også for barna. Trådene trekkes fra egen utvikling og bedret mestring i de mellomliggende år og tilbake til erfaringene og ballasten fra gruppene.

Vi tror ikke det ville vært mulig å oppnå det samme, med utvikling over et så vidt bredt spekter, ved en kort-tidsinnsats. Det finnes flere eksempler på mindre omfattende gruppetilbud, kortvarige med avgrensning i tid, med instruksjon og undervisning, tilrettelagte øvelser og andre læringsformer rettet mot mer fokuserte mål. Disse tilbudene retter seg imidlertid mot andre utvalg med andre typer vansker og ikke mot de modnings- og utviklingsbehov som kvinnene i de aktuelle gruppene hadde, der særlig den langvarige tilknytningen til voksne og erfaringsrike ledere har hatt avgjørende betydning.

Flere av kommunene som var med i det opprinnelige prosjektet, nedla sine grupper da prosjektet opphørte. De barnevernadministrasjonene som gjorde dette, begrunnet det med at de ikke så resultater. Slik de så det var deltakelsen for langvarig, det var for liten sirkulasjon, og de argumenterte med at «*det skjer jo ingen ting*».

Om det skjer noe eller ikke, kommer an på øynene som ser og de forventninger en har. Å være med i slike grupper løser ikke konkrete problemer en gang for alle, men gruppene ser ut til å ha fungert som en buffer for mange av deltakerne. I en sårbar periode av livet fikk disse mødrene et tilbud hvor de opplevde å få omsorg, anerkjennelse, tilhørighet og muligheter for praktisk hjelp. Dette er nettopp de fire punktene i et sosialt nettverk som viser den sterkeste sammenhengen mellom mental helse og livskvalitet. (Aamodt, Jørgensen, Aamodt 2002). Gruppedeltakelse må betraktes mer som en grunnmur enn som et tiltak som i seg selv alene skal kunne gi konkrete og målbare resultater. Det blir en byggestein på en lang vei, der egne bestrebelser, senere tiltak og senere kontakter kommer til og bygger videre på det som ble lagt ned.

Når slik gruppevirksomhet ikke har den plass i hjelpeapparatet i dag som det hadde tidligere, tror vi dette mye skyldes det langsiktige perspektivet som ligger til grunn. I dagens situasjon er det kortsiktige, intensive og programbaserte tiltak som råder grunnen. Disse retter seg mot andre målgrupper, først og fremst familier og individer, der problemutviklingen er

klarere og mer avgrenset enn det som gjelder for mødregruppens deltakere. Mødregruppene retter seg mot det generelle omsorgsnivået i bred forstand, og er forebyggende framfor behandlende. Det er et lavterskeltilbud som fanger opp begynnende problemutvikling, eller som representerer selve grunnlaget for å kunne motta og gjøre bruk av hjelp. Det kan gi resultater når en bare investerer den tid og de tilførsler som en bredspektret utvikling og forandring krever.

Vi kan spørre oss om hvorvidt den gruppe mødre som har vært deltakere i dette prosjektet, finnes i dag, og dermed om hvilke brukegrupper som vil være aktuelle for denne type innsats. En vesentlig endring i brukergruppe ligger i endringene i reglene for overgangstønad. Denne gis ikke lenger for ti år, men er kuttet ned til tre, med tilknyttet bistand til opplæring. Den arbeids- og yrkesmessige passivitet som i flere år preget mange av deltakerne i dette prosjektet, finnes i og med arbeidslinja neppe i dag. Samtidig er det ingen grunn til å anta at det ikke lenger finnes isolerte og ensomme unge mødre. Svak skolebakgrunn, lav selvfølelse og angst og depresjon, er like aktuelle problemområder for en del yngre mødre i dag som for de vi har beskrevet her. Også mødre med bakgrunn i andre kulturer som befinner seg her i landet med sine barn, vil være en aktuell målgruppe. Tiltaket er billig. Det er verd å lytte til de mødrene som har vært gjennom tiltaket over tid, og som i denne rapporten har lagt fram sine erfaringer. Etter vårt skjønn er resultatene løfterike.

Summary

In the period 1992–94, a group programme for young mothers was implemented in some municipalities in Norway. Participants in these Mothers' Groups were recruited by social workers in the child welfare, social services or child health care sector. The program was targeted at vulnerable mothers, defined as mothers who lacked social support from family and informal networks. Many, but not all participants were single mothers living on social benefits. The main aim of the Mothers' Groups was to help the participants to improve their self-confidence and social life. Participation was voluntary.

This report is based on a study that was carried out in 2006. The study targeted former participants in the Mothers' Groups. Contact with informants was made with the help of former group leaders, who managed to track down 37 of the 111 mothers who had participated. The interviews concentrated on how the women themselves, twelve years later, evaluated their participation, their experiences, and the benefits they had had from the programme.

The majority of participants in the study talked about their lack of education and work experience, physically demanding jobs, exhaustion and illness as factors that had in many ways held them back. Nevertheless, most participants in the survey had a surprisingly good and detailed recollection of their participation in the groups. They evaluated their participation in the groups positively, and maintained that they had benefited in many ways from their involvement. Many highlighted in particular that the groups had given them a social life when their children were young. Even more importantly, they argued that the groups had contributed to their own personal growth in terms of self esteem, social skills, and the capacity to participate in different activities related to education, work opportunities, and the school situation for their children.

More than half of the interviewees were working in regular jobs at the time of the interview. Among those who were not, a majority were in an educational programme, in training, or in search of a job they could handle

in the longer term. Despite many problems, particularly concerning physically demanding jobs, improving their education, and taking care of children, the women did not give up. They all tried, made great efforts, and most of them succeeded in gradually improving their own situation and that of their children.

None of the children had been taken into long-term care in the period between the mothers' group participation and the present (2006) study. Four children had been in care temporarily, but had returned to their mother or father after a crisis had been overcome.

Given the unfavourable background of the participants, the outcome, as evaluated by themselves, was considerable. They attached particular value to the group leaders who had been a stable presence in their lives, often well beyond the groups' life-time, and were described as accepting, encouraging, and able to provide practical as well as emotional support.

Groups like these are no longer much in use in child welfare preventive programmes in the local communities. Long range programmes have been replaced by programs with a shorter time frame, with more focused goals and a clearer profile in inputs and treatment methods. One must ask whether the results that are reported here, in terms of personality growth, strengthened social networks and the capacity to handle social situations, can be obtained by short term measures, particularly for this group of mothers who are characterised by insecurity, isolation, and poor schooling.

Litteratur

- Andenæs, A. (2004): Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? *Nordisk Sosialt Arbeid*, Nr.1/04, s. 19–33.
- Andenæs, A. (2002): Når det selvfølgelig faller bort: Om besteforeldreskapet i utsatte familier. I: Toverud, R, og Kirsten Thorsen (red): *Kulturpsykologi*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Brostrøm, B. (1995): *Grupper for mødre og barn – en utviklingsmodell*. NOVA-Temahefte 7/95.
- Bunkholdt, V. og Sandbæk, M. (1993): *Praktisk barnevernsarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget. Boka kom i femte utgave 2008: Oslo, Gyldendal Akademiske.
- Christiansen, K.U. (1997): *Fra samvær til sjølutvikling*. En brukerstudie blant mødre i et forebyggende barneverntiltak. Oslo: NOVA-Rapport 29/97.
- Dalgard, O.S. og Sørensen, T. (1988): *Sosialt nettverk og psykisk helse*. Oslo:Tano.
- Danielsen, K. (1998): *Alenemødre og overgangsstønden*. Oslo:NOVA-rapport 28/98:14 –15.
- Elstad, J.I. (2004): Foreldrenes helse og livskvalitet. I Sandbæk M. (red): *Barns levekår. Hva betyr foreldrenes inntekt?* Oslo: NOVA-rapport 11/04.
- Elstad, J.I. (2008). Helse og helselaterte forhold blant foreldre og foresatte. I Sandbæk, M. (red). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: NOVA-rapport 7/2008.
- Follesø, R. (2006): *Sammen om barnevern*. Oslo:Universitetsforlaget.
- Fyrand, L (2005): *Sosialt nettverk. Teori og praksis*.Universitetsforlaget.
- Grinde, T. (1993): *Kunnskapsstatus for barnevernet*. Oslo:Tano.
- Grødem, A.S. (2008): Flytting, boligforhold og boligproblemer. I Sandbæk, M. (red) *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. NOVA Rapport 7/08.
- Grødem, A.S. (2008): Familieliv og sosiale nettverk. I Sandbæk,M. (red) *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. NOVA Rapport 7/08.
- Hem, A. B. (1994): *Alene med barn*. NotaBene, NKSH- rapport nr. 3/94.
- Jonassen,W. (1996): Middelklassens barn på vei inn i barnevernet? *Tidsskriftet Norges Barnevern nr.2. 1996, 25–33*.
- Kristoffersen, L.B., Sverdrup, S., Haaland, T., Wang Andersen, I-H. (2006): *Hjelpetiltak i barnevernet – virker de?* NIBR-rapport nr. 7/06.

- Mathiesen, K.S. (2007): *Triusel og oppvekst, barndom og ungdomstid*. (TOPP studien) Rapport nr.5/07 Folkehelseinstituttet.
- Odberg, G.B., (1996): Anerkjennelse; en nøkkel til erkjennelse og selvutvikling. *Hovedfagsoppgave i Sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo*.
- Sandbæk, M. (2000): Foreldre som aktører i kontakt med offentlige hjelpetjenester. *Nordisk Sosialt Arbeid, nr.2/00:101-111*.
- Sandbæk, M. (1992): *Forebyggende barnevern*. Universitetsforlaget.
- Sandbæk, M. (1995): *Fikk barna hjelp?* Barnevernets utviklingssenter, Rapport nr.5 1995.
- Sandbæk, M. (1996): Et annet barnevernsarbeid? I Sandbæk, M. Og Tveiten, G. (red) *Sammen med familien*. Oslo: Kommuneforlaget: 63-84
- Sandbæk, M. (2004): Konklusjoner og tiltak. I Sandbæk, M. (red) *Barns levekår Hva betyr familiens inntekt?* NOVA Rapport 11/04.
- Sandbæk, M. (2008). Barns levekår – konklusjoner. I Sandbæk, M. (red). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: NOVA Rapport 7/08:237–258.
- Schack Abrahamsen, K. (1995): *Felles skjebne – felles løft*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schultz Jørgensen, P. (1994): Risiko og mestring – på vei mot et nytt paradigme. I Sandbæk, M. og Tveiten, G. (red): *Sammen med familien*. Oslo: Kommuneforlaget: 43-62.
- Slettebø, T. (2000): Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk Sosialt Arbeid nr. 2/00: 81*.
- Skevik, A. (2005): Familier med vedvarende lavinntekt i Norge – har de dårlige levekår? *Barn 23(3):51–66*.
- Sosialt Utsyn 1993.
- Syltevik, I. og Wærnes, K. (1991): Alenemødre med sosialhjelp i et tjue års perspektiv. Kvinner mellom lønnsarbeid og omsorgsarbeid. *Tidsskrift for samfunnsforskning, 32/91: 501–514*.
- Ziehe, T. og Stubenrauch, H. (1983): Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser – kulturell frisetelse og subjektivitet. *Politisk revy, København*.
- Thorød, A.B. (2006): *En normal barndom?* Oslo: NOVA-Rapport 2/06.
- Walbom, A. og Odberg, G.B. (1989): *Et sted å møtes*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aamodt, I., Jørgensen, B., Aamodt, L. (2002): Enslige mødre – familier med store psykososiale belastninger. *Nordisk Sosialt Arbeid, nr. 4/02:193–200*.